

КОНФЕДЕРАЦИЯ НА ТРУДА „ПОДКРЕПА“
ФОНДАЦИЯ „ФРИДРИХ ЕБЕРТ“

подкрепа
FES

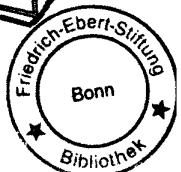
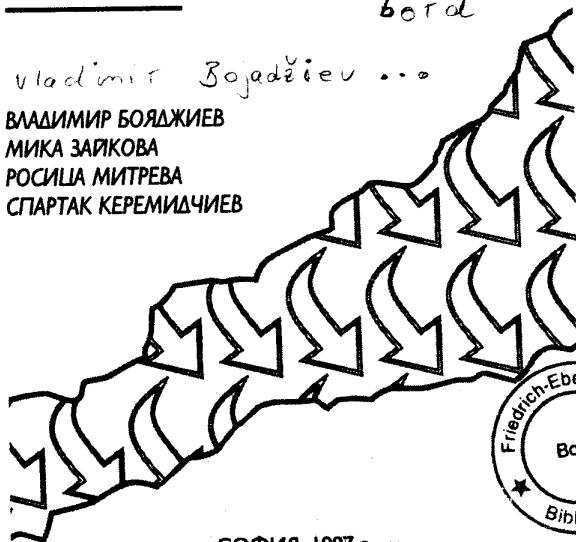
Socialni posledici ot

СОЦИАЛНИ ПОСЛЕДИЦИ ОТ ВЪВЕЖДАНЕТО НА ВАЛУТЕН БОРД

vavéždaneto
na valuten
bord

Vladimir Bojadžiev ...

ВЛАДИМИР БОЯДЖИЕВ
МИКА ЗАЙКОВА
РОСИЦА МИТРЕВА
СПАРТАК КЕРЕМИДЧИЕВ

СОФИЯ, 1997 г.

A 97 - 08545

ВЪВЕДЕНИЕ

Балутният борд има много измерения - политически, макроикономически, микроикономически, социални, правни и т.н. Представената брошура разглежда основните проблеми на въвеждането на Балутният борд и социалните им измерения.

Разработката се е поставила за цел изпредварващо да разгледа социалните проблеми, които ще възникнат след въвеждането на Балутен борд в България и да предложи адекватни решения за решаването им. Социалната цена на икономическата реформа е най-важната коректива по пътя към пазарна икономика. Тя определя темпото на реформата и мащаба на промените. Защото икономическото развитие не е самоцел, а се извършива в името на свободното и хармонично усъвършенстване на отдельния индивид и на обществоето.

Въпреки достатъчното време за подготвка на въвеждането на Балутен борд върховната администрация не можа да отговори на всички изисквания за бързо адаптиране към тази принципно нова икономическа ситуация. В най-голяма степен неподгответена се оказа социалната сфера, въпреки че благоустройствени на успешния старт на Балутния борд социалните проблеми все още не са започнали да излизат на преден план. Първите дни след въвеждането на Балутния борд ясно показват, че реформите в социалната сфера закъсняват, а те определят основните разходи на държавния бюджет. Без тяхното бързо и ефективно решаване правителството ще изпита големи затруднения през зимните и пролетни месеци, когато постепенниятата върховната бюджет рязко намалява. Авторите се надяват, че с настоящата брошура ще дадат импулс за ускоряване на реформите в социалната сфера през следващите няколко месеца.

От авторите

© Фондация „Фридрих Еберт“
© Конфедерация на труда „Погкрепа“

Владимир Бояджиев, Мика Заикова – I част
Спартак Керемидчиев – II част
Росица Митрева – III част

ISBN 954 823 02 0

Формат: 16/60/90
Печат: СД „РАКУРС“ – София

Отделните части на брошурата са написани както следва:
Владимир Бояджиев и Мика Заикова първа част;
Спартак Керемидчиев втора част;
Росица Митрева трета част.

ПЪРВА ЧАСТ

МАКРОИКОНОМИЧЕСКАТА СИТУАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ И ПЪТИШАТА ЗА ФИНАНСОВА СТАБИЛИЗАЦИЯ

I. Икономическата ситуация в България

След 1985 г. в страните от бившия „социалистически лагер“ стартуваха мъчително откъслечни промени в икономическата и социалната сфера. Периодът на т. нар. „перестройка“ продължи до 1989 г. без съществени резултати, спъван от политическите процеси в тези страни. От 1989 г. обаче в страните от Централна и Източна Европа започнаха динамични процеси на смяна на политическата, икономическата и социалната сфера, които са уникални и насочени към установяване на пазарните отношения. Появи се ново понятие и характеристика на тези бивши социалистически общества и в световната система те вече се наричат „страни в преход“. В най-общ аспект преобразуванията в техните икономически, политически и социални сектори са насочени към пазарни принципи в икономическата област и към създаване на демократични структури на гражданското общество в сферата на политиката.

По настоящем - седем години след старта на промените - резултатите от тях за различните страни от бившия социалистически лагер са твърде различни. Първоначалният оптимизъм и еуфория за сравнително бърз и безболезнен преход отстъпват място на тревбата преценка за големите трудности, които стоят на пътя на прехода. Осobено тежки се оказаха проблемите в икономическата област, а липсата на опит в изграждането на структурите на гражданското общество допълнително затрудниха прехода в икономиките на тези страни. В момента страните от централна и източна Европа се намират на различни стадии в осъществяването на прехода и адаптиращи към европейското икономическо и социално ниво.

Затрудненията в процеса на прехода са безспорен факт. В най-общ аспект те се генерират от външни и вътрешни фактори. Те са толкова по-големи, колкото по-бавно и неефективно се провеждат реформите. В това отношение България за съжаление е ярко изразен негативен пример. За нашата страна основен външен фактор, влияещ негативно на развитието, бяха неблагоприятните последици от юго-ембъргото. Икономиката на страната, която е силно зависима от външните пазари и претърпяла сериозни транспортни затруднения, загуби около 15 милиарда щатски долара по неокончателни данни.

Основните фактори, които срутиха българската икономика обаче са вътрешни и в по-голямата си част чисто субективи:

- ➡ не се провежда структурна реформа, а имитация на такава;
- ➡ процесите на приватизация бяха максимално забавени и се провеждаха неефективно в ущърб на държавния интерес, съпроводени с жестока корупция и разпространение на беззеница;
- ➡ от страната започна колосално изтичане на капитали;
- ➡ неефективното и хищническо отношение към банковата система срещу финансово-кредитния сектор и на практика прекрати инвестиционните процеси;
- ➡ реално спря притока на чуждестранни инвестиции, нещо повече - голяма част от чуждите инвеститори се оттеглиха;
- ➡ дълбоко порочната данъчна и митническа политика способства за загуба и стесняване на външните пазари, в т.ч. традиционни за нашата страна. Особено пагубно се отрази на реалния сектор загубата на пазарите в страните от бившия СССР;
- ➡ нецелесъобразната лихвена политика лиши реалния сектор от кредитен ресурс;
- ➡ реалният сектор изпадна в колапс, задушен от висока кредитна и междуфирмена задължилост, загуба на пазари, неефективно управление и висока инфлация;
- ➡ дълбоко погрешната парична политика доведе страната на подстъпите на хиперинфлация и огромен вътрешен дълг;
- ➡ значително се увеличи и без това големият външен дълг на страната и значително се затрудни нейното обслукване не само от кризата в икономиката, но и от неадекватните действия на управляващите, които през последните две години доведоха България до почти пълна изолация и гибелно недоверие на световните финансово-финансови институции;
- ➡ тенденциите към тотално администриране на икономиката през последните две години (1995 и 1996 г.) унищожиха всяка бизнес инициатива в зороди и утвърдиха корупцията като метод на работа в държавната администрация на всички нива;
- ➡ никога България не е изпадала в подобна тежка ситуация - 95% от населението живее възрастта - минималната работна заплата покрива едва 20% от социалния минимум, а средната работна заплата е дaleк под социалния минимум. Това обстоятелство нагнети възрибоносно

напрежение. За това допринесе резкият скок в инфлацията и цените в края на м. януари и м. февруари 1997 г. и рязкото обезценяване на националната валута.

В средата на месец февруари пазарът бе практически затворен - както вътрешния, така и външния. В обстановка на тотална криза в икономиката, социалната сфера, политиката и институциите - само президентската институция оцеляваше държавата, стартира своята дейност служебното правителство, чийто статут и правомощия даде надхърчила общоприетите за тяхнък ред правителства.

Кредитният рейтинг на България тържествено оправди последното място сред страните от бившия социалистически лагер. За съжаление тя сега е негативна пример и на практика показва горчивата цена на риска от управлението на пъсевдо-реформираната бивша комунистическа партия, неспособна да влиje на обществените процеси.

Ще направим опит за анализ на основните макроикономически показатели и сфери на дейност с цел да очертаем тенденциите на развитие и способите за излизане от кризата.

2. Брутен вътрешен продукт

При анализа за база е приема 1990 г. - годината преди старта на икономическата реформа.

В таблица 1 са дадени по съпоставими цени индексите на брутния вътрешен продукт (БВП).

Таблица 1

Година	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997 I и II м.
Индекс	100.0	91.6	84.9	82.9	84.4	86.6	70.0	50.0

На таблица 2 е даден годишния прираст на БВП

Таблица 2

Година	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997 I и II м.
Прираст	100.0	-8.4	-7.3	-2.4	1.8	2.6	-10.5	-21.0

Таблица 4

Изменение на БВП по години в %

Страна	1995	1996	1997 прогноза	1998 прогноза
България	2.6	-7.6	-3.1	1.1
Естония	2.9	4.1	4.5	5.2
Латвия	-1.6	2.0	1.2	2.9
Литва	2.4	1.1	5.1	2.8
Полша	7.0	5.9	5.9	5.4
Румъния	6.9	4.5	4.5	3.4
Словакия	7.4	5.0	5.0	4.5
Словения	3.5	3.5	3.5	4.5
Унгария	1.7	1.2	2.7	3.5
Чехия	4.8	5.0	5.3	5.5

Таблица 3

Страна	Години	Прираст
Естония	1992	-21.6
	1993	-6.6
	1994	-6.0
Латвия	1992	-35.0
	1993	-15.0
	1994	+2.0
Литва	1992	-38.0
	1993	-16.0
	1994	+1.5

За разлика от България обаче ръста на БВП в тези страни е съпроводен от доста ниско ниво на инфляцията, докато за нашата страна инфационната обстановка е особено тежка.

От десетте бивши социалистически страни в Централна и Източна Европа само България е единствената, която стои все още на дъното. Още през 1994 г. икономиките на Полша, Словения и Словакия отбележаха ръст на БВП с 5%, а през 1995 г. Полша и Румъния имат ръст по този показател 7%. По икономически слаг България поставя абсолютно рекорд по тази година.

До 1996 г. относително по-слабите темпове в източноевропейско-развитие на Западна Европа, което доведе до създание на износа им и до облекчаване на търговските баланси. Независимо от това Чехия успя да спреши с положението, като намери стабилни партньори извън Европския съюз.

По прогноза на Европейската комисия през 1997 и 1998 г. се очаква ускоряване на темповете на растеж в резултат от възстановяване на България за ръст на БВП могат да се осъществят само при прилагане на силни мерки по структурната реформа и радикални промени в парична и финансова система.

Прави впечатление ръста на БВП през 1994 и 1995 година, който като тенденция е изчерпан. Дължи се предимно на конюнктурни пазареност (химия и металургия) да реализират продукция на бънини пазари относително ниски цени.

Ръстът на БВП, показан през 1995 г., е плод на спекулативна търговия и т. нар. „печалби“ на предприятията от химията и металургия-банки-фантоми. Нормалната икономика на страната е изродена до абсурд. Така например при почти замрял реален сектор ние сме рекордни срещу страните от бившия соц. лагер по разход на ел. енергия на единица БВП - този разход е 5 пъти по-голям от този в събрани икономики.

Липсата на каквато и да са структурни промени (фактически България се намира в поточна структурна криза) в икономическия живот, и изключително тежкото състояние на реалния сектор, свързано с кризата в банковата и финансова система, изродиха структурата на БВП по елементи на крайното му използване:

- ➡ крайно потребление;
- ➡ брутно натрупване;
- ➡ нетен износ.

Изследването по елементи на употреба изключват всички оптимизъм гори за зануяване до края на века, ако не се промени рязко общата икономическа ситуация с радикален инструментарий. В най-общ план усилията следва да бъдат насочени към създаване на условия за положителна инвестиционна активност, в т.ч.:

- ➡ спиране и стабилизация на обезценяването на националната валута;
- ➡ облаждане на хиперинфляцията;

- ➡ създаване на насыщащо законодателство за чужди инвестиции;
- ➡ реална, ефективна и ускорена приватизация;
- ➡ радикална промяна в лихвената политика;
- ➡ оздравяване на банковата система;
- ➡ радикална реформа в данъчната и митническата политика;
- ➡ радикална реформа на трудинния пазар, стабилизация на доходите и създаване на условия за повишаване покупателната способност на населението.

Динамичните отрицателни тенденции през 1997 г. изключват прилагането на традиционни подходи за оздравяване на икономиката и изискват прилагането на радикални методи.

3. Инфлация

Състоянието на инфационните процеси през последните години е изключително тревожно. Индексът на потребителските цени е единствен от основните характеристики на макроикономическата рамка. Равнищата на този показател бележат негативна тенденция в особено сериозни размери.

Динамиката на инфлацията е показана на таблица 5 в средногодишни размери.

Таблица 5

Години	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Размер в %	100.0	438.5	179.4	156.1	187.1	162.1	223.0

За 1997 г. за януари инфлацията е 70%, а за м. февруари - 250%. С напротив в края на тримесечето се очаква около 700% във връзка с рязко повишаване цените на енергоносителите.

Индексът на цените и нивата на социалния и екзистенци минимума за периода 1990-1996 имат видя, посочен в таблица 6.

Прогнозата за 1997 г. е ситуация, близка до хиперинфляция и стагфация, т.е. едновременно нарастване на цените, съпроводено със спад на производството.

Таблица 6

Показатели \ Години	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Инфлация:							
- средногодишна	00.0	438.5	179.6	156.1	187.1	162.1	223.1
- в края на годината	00.0	573.7	179.5	163.9	221.9	132.9	410.8
Социален минимум:							
- средногодишен	00.0	386.7	170.9	155.0	164.2	190.1	212.9
- в края на годината	00.0	339.9	184.9	147.7	224.9	132.5	386.4
Екзистенци минимум:							
- средногодишен	00.0	00.0	00.0	158.9	181.0	169.7	222.2
- в края на годината	00.0	00.0	00.0	148.7	227.1	131.3	360.4

По екзистенци минимум средногодишен (XII/I) – 376.40

По домакински бюджети в края на годината (XII/I)	00.0	390.3	149.4		143.0	220.4	130.2
309.5							
По НСИ в края на годината (XII/I)	00.0	505.2	171.3	153.3	213.8	127.9	401.7

През 1997 г. в страната се очертава изключително тежка инфлационна обстановка. По посърване на живота България е пачлен рекордьор. За 1996 г. във всички държави от бившия социалистически блок инфлацията е над 25%. От таблица 7 се виждат грандиозните разлики по тези показатели.

Таблица 7

Инфлация по години в проценти по данни на Европейската комисия

Държава	1994	1995	1996	1997 прогноза	1998 прогноза
България	81.9	53.8	300	1200	-
Естония	40.2	34	24	17	15
Латвия	28.1	26	17	13	10
Литва	51.3	27.8	19	14	12
Полша	32.2	27	20	17	12
Румъния	129.7	33.5	35	30	25.2
Словакия	6.6	9.7	5.8	6	5.5
Словения	20.3	13.6	10	7.4	8.8
Унгария	19.6	26.4	24	20	15
Чехия	10.7	9.1	8.8	7.8	6.8

Страната се намира на постъпите на хиперинфлацията. В това състояние функциите на парите претърпяват пълна деформация. Поради обезценяване на националната валута и рязкото неравномерно нарасване на цените на отделни групи стоки, една от функциите на парите - инструмент за напръване (спестяване), става почти невъзможна за изпълнение. Това обстоятелство влияе негативно в две направления:

- разменните съотношения на стоките;
- формиране на кредитния ресурс на банките.

Нестабилността на банковата система ограничава възможностите за финансиране на обикновените търговски транзакции в национална валута. При тази ситуация основно господства само спекулативният мотив за акумулиране на парични средства и с увеличаването на инфлацията ще нараства неговото влияние. Това означава, че ролята на парите за покупка на стоки и финансови активи с цел преподаджба на по-висока цена придобива все повече значение. При това положение нарастването на спекулативния елемент има важни и доста негативни последици за функционирането на пазарната система. Тази спекулативна тенденция на дейстствие на икономическите елементи насочва търсенето към онези групи стоки и финансови активи, които са близки до печалби, т.е. развитието на производството, което позволява формиране на приходи в по-дългосрочен план, ще изостане. Формирането на приоритетно развитие на спекулативния елемент създава допълнително негативно влияние върху развитието на реалния сектор. От друга страна, тази тенденция води до стръмно обединяване и влияе негативно на факторите, формиращи доходите на населението.

Хиперинфлацията и стагфляцията очертават една госта мрачна прогноза на икономическата ситуация в страната и тревола бедност за над 90% от населението, което изисква специални мерки за нейното укрепяване и съвляне в поносими нива за страната.

4. Доходи

Инфлационната обстановка в страната предполага тенденция на рязко намаляване реалните доходи на населението.

От друга страна хиперинфлационната ситуация предполага намаляване на средната работна заплата в боларово изражение, а от друга - макроикономическите фактори, които влияят върху реалните доходи чрез производителността на труда, качество и технологично равнище, отстъпват на втори план при нарастване на зависимостта на ра-

ботната заплата от макроикономическата политика.

След ноември 1996 г. националната валута се обезценява неколкократно, а месечните темпове на инфлация надвишават пози по време на шока от 1991 г. Освен че намалява от обезценката на лева, средната работна заплата отстъпва и като проинфлационен фактор. Очертава се една много сложна и нестабилна взаимозависимост между цените, доходите, лихвите и валутен курс. За съжаление през първото тримесечие на 1997 г. ситуацията е силно проинфлационна и довеже нивото на средната работна заплата до критичните 20 болара. В първата десетгодишка на м. март се наблюдава абсурден феномен на снижаване и задържане курса на долара и поддържане на особено високи нива на цените и лихвите. Този гисонанс допълнително утежнява ситуацията в областта на доходите, поради факта, че в периода ноември - януари се наблюдаващ процес на теглене на левовия ресурс от банките и превръщане на малкото спестявания на населението в долари.

Изследването на доходите следва да се раздели на три периода:

- 1990 - 1995 г.
- до ноември 1996 г.
- ноември 1996 - 1997 г.

Ако 1990 г. се приеме за базисна, на таблица 8 е дадена динамиката на средната месечна заплата в болари.

Таблица 8

Години	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Реални доходи	100.0	61.2	65.6	63.2	55.5	50.7
Средна работна заплата	100.0	267.7	202.6	157.8	153.5	150.4

Общицтв извод, който се налага е за една плавна негативна тенденция, която намалява с близо 50% реалния доход.

При настоящата икономическа ситуация са възможни две основни тенденции в областта на доходите:

- проинфлационна;
- активна антиинфлационна.

Всяка една от тях зависи от това, дали настоящето и бъдещото правителство ще заемат пасивна или активна позиция по облагаването на инфлацията, обезценката на лева и дали ще се провежда реална и ефективна структурна реформа и стабилизация на реалната икономика.

Възможни са две стратегии за достигане на равновесно равнище на доходите с използване на валутния курс като номинална котва.

Първата предполага стаптиране от обезначен лев и фиксиране на курса с паралелно прилагане на умерена реструктивна парична и фискална политика. В този случай високата инфлация ще пропължи известно време (2-3 месеца), но се очаква постепенно системата да достигне равновесно положение.

Втората предполага по-активна парично-кредитна, фискална и валутна политика, при която левът посъльва не само в реално, но и в номинално изражение. При този случай се очаква по-бързо обладяване на инфлацията, обаче съществува риска икономиката да не достигне равновесие, поради преобладаващата едностранна еластичност на цените, която може да доведе до ново ускоряване на инфлацията или спад в реалия сектор.

И в двата варианта обаче става въпрос за спиране или намаляване на доходите. Шо се отнася до трайното им нарастване, акцентите се изместяват от макроикономическата срега и се отнасят до микроикономиката. Става въпрос за фактори като технологии, мениджърски и производителност на труда. В тази връзка влиза в действие правопропорционално увеличение на доходите от страните в преход (от периферията) в зависимост от трансфера на технологии от страните в центъра (развитите) към тях. Доходите са в правопропорционална зависимост от скоростта и ефективността на приватизацията в страните в преход; от интензивността на притежанието от чужди капитали и вноса на инвестиционни стоки от развитите страни.

5. Инвестиции

Нивото на инвестиционния ресурс в България в сравнение с вложениите инвестиции в средноевропейските бивши социалистически страни разко се отличава в негативна посока. За посочените години е характерно задържането на обновяването на дълготрайните материали и активи (DMA). Минималните по обем инвестиции са насочени главно към основен ремонт. Независимо от благоприятната тенденция на нарастване на дела на частния сектор в общите разходи за придобиване на DMA, няма съществени промени в отрасловата структура на инвестиционните разходи. Само за 1995 г. се наблюдава известно нарастване спрямо 1994 г. с около 20 пункта и общият размер на частния дял е около 43 на сто в общите разходи. По отрасли анализът на инвестициите сочи следното:

- за индустрията - 53.9 на сто;
- за услуги - 44.5 на сто;
- за аграрния сектор - 1.6 на сто.

Особено неблагоприятна за развитието на реалния сектор е тенденцията към придобиване на DMA, която обаче не води до изграждане на нови производствени мощности и обновяване на съществуващите.

Значително нарастват разходите за незавършен строителство.

Разбира се, правят се усилия част от машините и съоръженията от незавършните обекти да се препродадат, за да бъдат включени в производство от новите собственици, но поради ширещата се корупция, стойността на първоначално направените разходи за тях се възстановява 20-25%.

Мнъжително противящият процес на касова приватизация не дава особени надежди за промяна в тенденциите, поради:

- ➡ слабият интерес на чуждите инвеститори, които разполагат с реален финансово ресурс, обусловен от законовата уредба, която в този вид не само не стимулира привличането им, но с постоянно нормативни промени ги кара да напуснат страната;
- ➡ усложняният процес на приватизация и големата корупция пречат за съществяване на атрактивните инвестиционни оферти;
- ➡ нецелесъобразната данъчна и митническа политика допълват набора от негативни фактори, влияещи върху инвестиционните процеси.

Слабата инвестиционна активност в страната се предопределя и от:

- ➡ липсата на кредитен ресурс във връзка с разпадането на банковата система;
- ➡ по същество масовата приватизация и работническо-менеджърската приватизация не предполагат възможност за инвестиционна активност, тъй като например нико фондовете, нито участниците в тях разполагат със свободен финансово ресурс за незавидни инвестиции;
- ➡ динамично променящата се икономическа обстановка в условията на хиперинфлация и ненормално високите лихвищи равнища спират развитието на всички бизнес, в т.ч. влияят негативно на инвестиционните процеси.

За съжаление обемът на чуждите инвестиции в страната през последните години е толкова минимален, че на практика не оказва влияние върху развитието на икономиката. Динамиката на преките чуждестранни инвестиции в милиони щатски долари е представена в таблица 9.

Таблица 9

Години	1991	1992	1993	1994	1995	1996	Общо
Размер мин.щ.д.	14	51	130	234	103	75	607

Общо чуждите капитали, дошли в България от 1989 г. в отраслов аспект, в т.ч. преку и непреки инвестиции, са дадени в таблица 10.

Таблица 10

Отрасли	Стойност в млн. щ.д.	Брой инвеститори
Индустрия	338.1	465
Строителство	7.5	5
Селско стопанство	7.9	65
Транспорт	73.3	150
Телекомуникации	10.9	18
Търговия	185.2	6349
Туризъм	78.2	38
Финанси	116.8	140
Други	13.0	877
Общо	830.9	8187

Отрасловата структура на чуждестранните инвестиции показва, че 40% от относително малките по обем вложения се пада на промишлеността и около 25% - на търговията.

Една пета от вложените на Германия - най-големия инвеститор в България - са вложени в промишлеността. Втората страна по капиталовложения у нас е Холандия, която е вложила 46.6 млн. щ.д. в промишлеността. На трето място са английските инвеститори, които са вложили 23.3 млн. лева в този отрасъл, а на четвърто - САЩ с 23.7 млн. щ.д. вложени в страната.

Вторият по атрактивност отрасъл за чужди инвеститори е търговията. От вложените 185.2 млн. щ.д., Германия е вложила 60 млн. щ.д., а Холандия - 38.3 млн. щ.д. в този отрасъл. За разлика от промишлеността обаче, в търговията участвуват голям брой инвеститори с малки вложения, ненадхърбящи 50 хил. щ.д. за отделна сделка, които са опен-рарданти от поправката на Закона за чуждите инвестиции и не ползват данъчни облекчения. Ето как ние сами чрез несъвършени закони спирате притока на чуждестранни инвестиции. Това е един от факторите, влиющи на притока от чужди инвестиции. В най-общ аспект комплексът от фактори може да бъде разделен на позитивни и негативни.

Към позитивните фактори могат да се включат:

- ➡ висококвалифицирана и сравнително евтина работна ръка;
 - ➡ възможност за разширяване на пазара, в т.ч. чрез наливане на България на нови външни пазари.
- Към негативните фактори могат да се отбележат:
- ➡ несъвършенство и нестабилност на българското законодателство;
 - ➡ нецелесъобразна данъчна политика, в т.ч. липса на преференции и стимули;
 - ➡ забавяне и задържане на приватизацията;
 - ➡ слабо развита инфраструктура, особено в областта на комуникации;
 - ➡ хаос в банковата система;
 - ➡ високо ниво на корупция в административно-управленската система;
 - ➡ недовършена конкуренция и липса на антимонополни механизми;
 - ➡ липса на гаранции за инвестигаторите;
 - ➡ лошо качество на живота.

В най-общ план в страната липсва икономическа стабилност и добър инвестиционен климат.

Налага се изводът, че са необходими специни и извънредни мерки за безпечене на стабилност. В тази връзка едни от вариантиите, ако не единственият в настоящата ситуация за излизане от кризата е възможният борд.

6. Заетост и безработица

За последните седем години се наблюдава трайна тенденция на спад в заетостта. Индексите на заетост по години спрямо 1989 г. са дадени в таблица 11.

Таблица 11

Години	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997 прогноза
Индекс	100.0	93.9	91.6	75.0	73.8	74.3	75.9	72.4	60.9

Минималният ръст в индексите за 1994 и 1995 г. се дължи на създаването на нови работни места в частния сектор. Негативната прогноза за 1997 г. се дължи на потапянето икономическа криза, затварянето, почти замиране дейността на реалния сектор от краха на финансово-кредитната система, високата инфлация и нецелесъобразната лихвена, данъчна и митническа политика.

Безработицата в България има няколко характерни особености. Значителен дял има т. нар. „младежка безработица“ - голяма част от младежите, завършили средно и висше образование, не могат да се включат в работа, поради голяма стапгација в реалния сектор. Висок е темпото се освобождават високо квалифицирани лица от женски пол. От горната точка на образованието ценз, преобладаващата част на безработиците е с основно и по-ниско образование. Това обстоятелство силно затруднява активните действия за включването им в редиците на работещите.

Следва да се отбележи, че все още в реалния сектор не са стартирали структурните промени и приватизацияционният процес върви предпоследен шок в областта на заетостта. От друга страна икономическа ситуация не позволява динамика в развитието на частния сектор и той има много ниска погълъщаемост по отношение

на освободената работна сила. Така например през м. октомври 1996 г. регистрираните безработни са 425.5 хиляди души, което представлява 11.1% от активното население, докато през м. октомври 1995 г. безработните са били 398.5 хиляди или 10.4%. В началото на 1997 г. ситуацията рязко се влоши - започнаха Верижки фалити и в частния сектор. По отрасли ситуацията в заетостта за 1995 и до средата на 1996 г. има видя, представен в таблица 12 и 13.

Таблица 12

Отрасли	Юни 1995	Октомври 1995	Юни 1996
Общо заети по трудов договор	1804078	1719713	1733142
Промишленост	717747	700402	680766
Строителство	94809	88677	87652
Селско стопанство	49767	37068	33536
Горско стопанство	14598	11778	17140
Транспорт	132414	130453	129865
Съобщения	44854	44870	46291
Търговия, МТС, изкупуване	100739	60870	60016
Други отрасли на материалното производство	10388	9438	8835
Жилищно, комунално и битово обслужване	57627	52002	72067
Наука и научно обслужване	27476	26857	26285

Таблица 12 (продължение от стр. 21)

Образование	249768	252261	252757
Култура и изкуство	27703	27660	26351
Здравеопазване, социално осигуряване, спорт, туризъм	188265	187717	191232
Финанси и кредит, застрахование	27857	27047	30921
Управление	59920	62470	69365
Други отрасли на непроизводствената сфера	146	143	63

Данните от таблица 13 показват изменението на заетостта в относително спокойен период от развитието на страната. Високата динамика на негативните икономически тенденции в края на 1996 и началото на 1997 г. рязко промениха картината на заетостта. Необходимо са специни мерки за облагяване на ситуацията през 1997 г. в следните основни направления:

- ➡ обезпечаване на допълнителни средства в осигурителните фондове за поемане на шоковото увеличение на безработните;
- ➡ разработване и внедряване на финансово обезпечени програми за алтернативна заетост в застрашените региони;
- ➡ на базата на комплексно проучване да се разработят и внедрят схеми за квалификация и преквалификация на активно търсещите работа по договаряне с работодателите за възможна реализация на тези кадри;
- ➡ създаване на инвестиционни условия за преотвратяване на фалиджърска приватизация;
- ➡ на основата на международни спогодби да се разработят програми за износ на работна сила.

Таблица 13

Показатели	Декември 1995	Юни 1996
Изменение в заетостта - %	-4.68	0.78
Промишленост	-2.42	-2.80
Строителство	-6.47	-1.16
Селско стопанство	-25.52	-9.53
Горско стопанство	-19.32	45.53
Транспорт	-1.48	-0.45
Съобщения	0.09	3.17
Търговия, МТС, изкупуване	-39.58	-1.40
Жилищно, комунално и битово обслужване	-9.76	-38.59
Наука и научно обслужване	-225	-2.13
Образование	1.00	0.20
Култура и изкуство	16	-4.73
Здравеопазване, соц. осигуряване, спорт, туризъм	-0.29	1.87
Финанси и кредит, застрахование	-2.91	14.32
Управление	4.26	14.04
Други отрасли на нематериалната сфера	-2.05	-55.94

7. Централна банка и финансиране на бюджетния дефицит

БНБ е институцията, която управлява паричната система в страната. По същество тя е монетарна институция, която има монопол на върху регулирането на финансирането на резервите на търговските банки. Това на практика означава:

- ➡ монопол върху печатането на пари (купюри и монети);
- ➡ възможност за избор на парична политика.

Друг важен проблем е степента на зависимост на БНБ от политическата власт. Тъжният опит на България показва, че тази степен е дъве години нараства скокообразно показва, че написът на бившето правителство към БНБ е бил огрожен. Само за 1996 г. бюджетът на страната е променян при пъти и все в посока увеличение на вътрешния дълг и трайна тенденция на намаляване на приходите от:

- ➡ текъжкото положение на реалния сектор;
- ➡ погрешна данъчна политика;
- ➡ лоша финансова политика;
- ➡ погрешна лихвенна политика.

На практика БНБ изпълнява зле делегираните ѝ функции. В това отношение следва да се изследват проблемите ѝ в следните основни направления.

7.1. Функции на парите

Общо известно е, че парите се използват като средство за обръщение, мярка за стойността и като средство за натрупване на съкровища. Тези три функции могат да се изпълнят само в случай на стабилност на националната валута.

Нашият лев обаче страда от девалвация (обезценяване) и инфлация. Това обстоятелство затруднява функцията му за обръщение, тъй като избъв страната нашата валута не се ползва в това си качество. При тези предпоставки силно намалява доверието на населението към националната валута и то превръща спестяванията си в чужда валута, което:

- ➡ увличава написка в посока девалвация;
- ➡ дестабилизира ресурса на финансово-кредитната система.

Като крайен резултат дъве от трите функции на националната валута са сериозно компрометирани.

7.2. Стабилност и надеждност на националната валута

Основните фактори, формиращи стабилността на националната валута са:

- ➡ конвертируемост;
- ➡ надеждност и стабилност;
- ➡ комплексно изпълнение на основните функции на парите.

Състоянието на българския лев може да бъде определено като тотална дестабилизация.

Степента на полезност на националната валута като единица стойност зависи от нетната стойност. Наличието на годишна инфлация над 10% е сигурен признак за дестабилизация. При годишна инфлация за 1996 г. 300%, фактическа инфлация за първото тримесечие на 1997 г. 700% и очаквана за целата година 1200%. Въобще не може да се говори за стабилност, а за доста сериозна криза, която трудно би могла да се преодолее със стандартни монетарни мерки.

Силният политически написък върху БНБ е един от главните фактори за липсата на надеждност при българския лев, което пък от своя страна действува проинфлационен агент. Това обстоятелство, съчетано с високите лихвени проценти, провокирано от БНБ, директно задушават реалния сектор и всяка какъв бизнес в страната.

Комплексното съчетаване на изброените по-горе фактори затваря икономиката в омагьосан кръг и широко отваря бюджетния дефицит.

7.3. Надеждност и валутен курс

Наличието на монетарна система, ръководена от централна банка у нас предопределя и типа валутен курс. В България е възприет т.нр. „намаща валутен курс“, който не се поддържа в постоянно съотношение с някоя от стабилните валути. При този курс степента на надеждност е твърде ниска. Това обстоятелство се дължи и на особено високата инфлация в страната. Освен чисто икономическите аргументи за формиране на пози курс, в България се прилагат и административни мерки, намищи иначе общо с икономическата логика и реалната икономическа ситуация през 1995 и 1996 г., без да е наличе реална структурна реформа, без реални постижения от приватизация. В условията на стагнация в реалния сектор, висока инфлация и високи лихвени проценти, до средата на 1996 г. се поддържа изкуствено нисък валутен курс по чисто административен път. Това доведе до скокообразна девалвация на лева в края на 1996 и през първите два месеца на 1997 г. За съжаление по чисто политически съображения от началото на март валутния курс бе свален с 50%, защото през този период няма икономически аргументи за

поддържане на толкова нисък и толкова постиянен курс. На практика в средата на м. март няма валутен пазар. Няма разумно обяснение защо за германска марка и при ниво на валутния резерв в БНБ под критично-дението на стабилните валути при административен написк В слаби зира още повече бъдещите мерки за финансова стабилизация.

7.4. Валутен контрол и конвертируемост

Известно е, че степента на полезност на парите като средство за обръщение е в правоопорционална зависимост от конвертируемостта на националната валута.

Степента на конвертируемост зависи от политическата воля на изпълнителната власт до обезпечение възможността националната валута да изпълнява функциите си като средство за обръщение.

Могат да се изследват основно три нива на конвертируемост:

- ➡ кешова - това е възможност за обмен на единица депозит (напр. 1 марка), съответно срещу банкноти или монети;
- ➡ стокова - възможност за закупуване на стоки и услуги от местен произход с пари в брой или кредит;
- ➡ валутна - възможност за закупуване на чуждестранни стоки и услуги с национална валута.

От възможността за конвертируемост зависи състоянието и стабилността на националния капитал.

Тежката ситуация в България изисква спешни и радикални мерки за обезпечаване на по-високи степени на конвертируемост, което би обезпечило:

- ➡ стабилност на националния капитал;
- ➡ пресичане възможността за изтичане на национален капитал;
- ➡ приток на чуждестранни инвестиции.

7.5. БНБ и финансиране на бюджетния дефицит

Както се установи, в България липсва стабилност, надеждност и са ограничена конвертируемост на националната валута. Тези факти не от страна на БНБ на бюджетния дефицит. През последните години страната е от поредък на 4 трилиона.

Дългата позиция на емитирани ДЛК, високите неподносими лихвени задължения по тях, липсата на реален финансов пазар задълбочават до края държавния дълг. Като пример може да се разгледа програмата поправка на държавният бюджет за 1996 г., която е арка илюстрация за криза, породена не само от икономически причини, а е предизвикана и ускорена от тоталното безхаберие на управляващите. Задолжената началото на 1996 г. макрорамка на бюджета се провали още през февруари 1996 г. Предвидените равнища на валутния курс и лихвения процент още в средата на годината надвишиха базовите равнища на няколко пъти - от заложения курс на долара 45 лв. в края на годината той надвишава 10 пъти - 464 лв. От лихвен проценти по 100% в края на годината той е 300%. При това положение към 26 ноември 1996 г. само разходите по изплащането на лихвите по републиканския бюджет достигат до 218.9 млрд. лв. 95% от акмуализирания през август годишния разчет към 27 ноември м.г. само един ден по-късно те са вече 266.2 млрд. лв. като за един ден са превишени с 35.2 млрд. лв. 115.2% от годишния разчет. В края на финансовата година по неокончателни данни само лихвените разходи достигат до 355 млрд. лв. при разчети с втората поправка на бюджета 231 млрд. лв. или превишаване от 123.5 на сто, в т.ч. 117.2 млрд. лв. по вътрешния дълг и 6.3 млрд. по външния дълг.

Основни фактори, довели до тази тежка ситуация, които възействуват върху лихвените плащания по вътрешния държавен дълг са:

- ➡ въведените високи лихвени проценти, които осъпиха обслужването на дълга;
- ➡ влошената ликвидност на търговските банки - основни инвестиции на правителствения дълг, доведе до скъсяване на матуритета на емитирани ДЛК;
- ➡ нарастващите обороти на емитирани ДЛК доведоха до катасрофално понижаване на пазарните цени на дълговите инструменти и повишиха лихвеното наповарване на бюджета.

В началото на 1997 г. ситуацията значително се влоши. В България няма бюджет и няма да има до формирането на ново Народно събрание, т.е. най-рано бюджет ще има в края на м. май. Поради формираната ликвидна криза на финансения пазар, бюджетният дефицит не може да се финансира чрез публични емисии от ДЛК, ето защо БНБ отпусна кредит на бюджета за 1996 г. и продължава печатането на нови парични емисии през 1997 г., което гарантira инфляция и хаос във финансова система. Процесите придобиват характер на не обратимост, поради което се изискват нестандартни и бълбоко радикални мерки за облагдане на паричната система в страната.

ВТОРА ЧАСТ

СИСТЕМНИ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ВАЛУТНИЯ БОРД И ЦЕНТРАЛНАТА БАНКА

I. Пътят на България към Валутния борд.

След седем безплодни години на реформи в България, от средата на 1996 г. страната попада в изключително тежка социално-икономическа криза. След акумулиран срив през тези години на ВБП, изчисляван на около 50% от равнището през 1989 г., изолация от международните финансово-кредитни институции, несъразмерен на възможностите на икономиката ни външен и вътрешен дълг за обслужване, българската икономика бе поставена на най-сериозната алтернатива на развитие от началото на прехода към пазарна икономика. Възможностите на съществуващия модел на преход не доведоха до очаквани позитивни резултати. Тъкмо обратно, разпадането на икономиката вървеше с пълна сила, от което интерес имаха само малък кръг от хора, работещи за ограничени корпоративни интереси. Така в края на 1996 г. пред страната съществуваха три теоретични възможности за спасение.

Първите две възможности изхождаха от допускането, че все още има възможност в рамките на съществуващия модел на управление и регулиране на прехода най-сетне да започнат сериозните структурни реформи. За целта беше необходимо пръво да се намери изход от финансовата дестабилизация на икономиката, така че да се възстановят основните макроикономически пропорции. Първата възможност бе да се отложи или намали бремето на външните дългове, което водеше до преразглеждане на споразуменията с Лондонския и Парижкия клуб. Екес-годно през следващите три години България трябва да направи погашения на външните си дългове за по над 1 млрд. долара. След това трябваше да се осигури финансиране на стабилизацията и структурната реформа. Вторият вариант, които бе по-нежелателен и авантюристичен бе да се пристъпи към парична реформа с рязка девалвация на лева, която щеше да редуцира съществено паричната маса и ще създаде моментен баланс между търсенето и предлагането. За да не се изпусне инфлацията също трябваше да се наложи реструктурирана парична и монетарна политика.

И двата възможни варианта изискваха отговорна политическа власт пред народ и международните финансово-кредитни институции, ново

работещо правителство, ново и независимо ръководство на Централната банка, така че новите лица да могат да провеждат самостоятелна и ограничителна парична политика, бърза и дълбока структурна реформа.

Очевидно бе, че решението на избор на алтернатива за развитие на страната щеше да се вземе отън. Решението, което беше предложено, явно поради липса на доверие в българските политици, бе да се въведе Валутен борд. Така България става първата страна от Източна Европа, която въвежда валутен борд, поради провал на икономическите реформи. Другите страни от региона, които са въвели режим на валутен борд - прибалтийските страни, както и очакваното му установяване в Босна и Херцеговина, го прилагат в условия на отдаление на зоната на рублата или динара и учредяване на собствено парична единица. Практиката на валутни бордове показва, че най-често те са използвани след премахване на колониална зависимост и въвеждане на собствена парична единица в различни икономики по света (вж. приложението).

2. Съдържателни характеристики на валутния борд.

Валутният борд представлява коренно различна от съществуващата в страната система на регулиране на финансовите потоци в условия на Централна банка. Смята се, че валутен борд може да се въведе, когато са налице следните три условия :

- ➡ за малки по големина страни (въпреки че, аржентинската икономика с 35 млн. жители представлява изключение от този принцип);
- ➡ където съществува опасност от хиперинфлация;
- ➡ когато населението е загубило доверие в върховата и държавните институции.

България отговаряше формално на тези три условия. За разлика от други страни, в които е въведен валутен борд, ситуацията у нас се различаваше по това, че страната има огромен външен и вътрешен дълг, което поражда допълнителни проблеми пред съществуването на валутния борд.

Валутният борд има съществени различия с политиката, осъществявана от Централната банка (вж. сравнителната таблица).*

СЪДЪРЖАТЕЛНИ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ВАЛУТЕН БОРД И ЦЕНТРАЛНА БАНКА

Типичен валутен борд	Типична централна банка
Обикновено предлага само банкноти и монети	Предлага банкноти, монети и депозити
Фиксиран валутен курс към резервна валута	Закотвен или плаващ обменен курс
Сто процентови чуждестранни резерви	Променливи чуждестранни резерви
Пълна конвертируемост	Ограничена конвертируемост
Парична политика, основаваща се на определени правила	Свободно упражнявана парична политика
Не е кредитор от последна инстанция	Кредитор от последна инстанция
Не регулира търговските банки	Регулира често търговските банки
Прозрачност	Липса на прозрачност
Заштитен от политически написк	Политизирана
Високо доверие	Липса на доверие
Получава емисионни доходи само от лихви	Получава доходи от лихви и инфлация
Не може да създава инфлация	Може да създава инфлация
Не може да финансира разходи на местното правителство	Може да финансира разходи на местното правителство
Не изисква предпоставки за парична реформа	Изисква предпоставки за парична реформа
Бърза парична реформа	Бавна парична реформа
Малък брой служители	Голям брой служители

* Забележка към таблицата: Изброените характеристики са типични за съществуващи валутни бордове или централни банки, а не за техни теоретични конструкции.

За разлика от централната банка Валутният борд се занимава единствено с емисионна политика, която се осъществява чрез спазване на ясни, точни и контролируеми от публиката правила. По този начин валутният борд осъществява прозрачност на паричната си политика и осигурива независимост от политическата система в страната. Той не контролира и не финансира търговските банки, както и не финансира сържавната дълг. Валутният борд осигурява пълна конвертируемост на националната парична единица. Паричната маса в страната се приравнява по определен фиксиран курс за дълъг период валутен курс, към определена стабилна западна валута, наречена резервна валута или коиншица от валути. Съобразно „заработената“ от икономиката резервна валута по съответния фиксиран курс се извършва емисия на национални парични средства. Така чрез стриктен контрол на паричната маса информацията бива помножана и съществено намалява. Валутният борд не може по правило да генерира инфлация и защото не финансира бюджетни дефицити.

Ограничаването на инфлацията и провежданата парична политика, основана на ясни правила, осигуряват стабилност в макроикономическа среда. А това е основа за развитие на бизнеса, защото икономическите разчети стават прогнозирани и инвестиционният риск чувствително намалява.

Валутният борд формира приходи (сеньораж) от депозираната в чужди банки или вложението в държавни бонове резервна валута, от които се изтържа и реализира печалби.

Самите принципи на валутния борд изискват много по-малко на брой и не толкова квалифициран персонал, който обикновено трудно се намира в развиващите се страни и в преходните икономики.

С въвеждане на валутния борд означава моментално извършване на спокойна парична реформа, докато при системата на централна банка паричната реформа е много бавна и е свързана със значителен политически рисък.

Валутният борд в различни модификации е прилаган в около 70 страни по света, а в момента само няколко използват тази система на управление (вж. Приложение 1). Обикновено, той се е прилагал в страни, където системата на централна банка е непозната или не е успела да се справи със задачата за създаване на макроикономическа стабилност.

3. Как работи валутният борд?

Системата на парично предлагане в условия на валутен борд е коренно различна от тази при централна банка. Валутният съвет не може произволно да емитира парични единици, защото те трябва по за-

кон да са обезпечени с резервна валута. Емисиите на парични единици са поставени в зависимост от салдото по текущата сметка на платежния баланс. Ако той е положителен, се осъществява увеличаване на паричния поток. В обратния случай паричният поток се намалява. На фигура 1 е показана схемата на елементарно увеличаване на паричния поток при валутен борд. При стартирана точка съществува равновесие между паричната база и резервната валута. Когато се появи положително сaldo в текущата сметка на платежния баланс резервите на търговските банки нарастват, в резултат от приходите във валута, което верижно води до увеличаване на заемите и намаляване на лихвите равнища.

В резултат на това масата на доходите се увеличава, което прави търсението по-голямо и цените на стоките - по-високи. По този начин търсението на местни стоки в чужбина спада или се увеличава търсението на чужди стоки в страната с валутен борд, което балансира търговското салдо и системата достига отново до равновесие. По обратния път системата достига до равновесие при отрицателно салдо по текущата сметка.

4. Плюсове и минуси на валутния борд.

Най-важната последица от въвеждането на валутния борд ще бъде ограничаване влиянието и използването на финансова система от страна на политиците. Паричната политика на валутния борд е открита, прозрачна, публична и създава стабилност и доверие. Това е особено важно за банковата система, защото може да се очаква огромното количество от пари в българското население да се влече отново във финансова система. Освен това поради лихвите разлики се очаква населението да обрне напротивните си валутни спестявания, които са били единствено средство за борба с инфлацията в национална парична единица.

Премахването на финансирането на държавния дефицит от централната банка ще накара политиците много по- внимателно да проектират приходите и разходите в държавния бюджет и да започнат истиински реформи, както по отношение събирамостта на данъците и другите постъпления, така и за преструктуриране разходната част на бюджета. Неминуеми са реформите след въвеждане на валутен борд в образоването, здравеопазването, армията и полицията, държавното управление. По отношение събирамостта на данъци България може да се определи като данъчен рай, защото приходите от данъци представляват около 26% от БВП, за сравнение в централноевропейските страни в предходните 40%, а над този процент са развитите пазарни икономики.

Фигура: I

СХЕМА НА ОПРОСТЕНО УВЕЛИЧАВАНЕ НА ПАРИЧНИЯ ПОТОК ПРИ СИСТЕМА НА ВАЛУТЕН БОРД

Балансът по текущата сметка е равен на нула
(износът е равен на вноса) - равновесие

Местното търсене на вносни стоки спада
или чуждестранното търсене към стоки на страната
с валутния борд нараства

Излишък в текущата сметка (износът надвишава вноса)

Резервите на търговските банки се увеличават

Заемите от търговските банки се увеличават

Лихвените проценти спадат

Доходите се увеличават

Общото търсене на стоки, включително и банкнотите
и монетите на валутния борд, се увеличава

Цените на местните стоки се увеличават

Местното търсене на чуждестранни стоки
се увеличава или чуждестранното търсене на стоки от страната
с валутния борд спада

Балансът по текущата сметка
отново става нула - ново равновесие

Създаването на стабилна макроекономическа среда неминуемо ще привлече повече вътрешни и чуждестранни инвеститори и ще доведе до намаляване на инвестиционния рисков за тях.

Положителните черти на валутния борд се съпровождат с не-малко отрицателни последци. Наим-спортраната му характеристика е, че той премахва гълъбовостта, която съществува при регулируемите макроекономически индикатори. Това е цената на осигуряването с валутния борд макроекономическа стабилност.

Фиксираният обменен курс драстично ограничава инфлационните развици, но същевременно той престава да изпълнява функциите на регулатор на външната търговия. При системата на плавящ валутен курс подценяването на националната парична единица създава стимули за износ, и обратнонейното надценяване води до увеличаване на вноса. От изключително значение за успешното съществуване на валутния борд е равнището, при което ще бъде фиксиран обменния курс. Прекомерното надценяване на националната парична единица ще създава трудности при износа, защото в резултат от неизбежната инфлация ще се получи още по-силна местна валута спрямо резервната валута. Освен това на надценената национална парична единица изисква осигуряване на по-голямо количество резервна валута, която да служи занейното покриване. От друга страна голямото подценяване на местната валута създава голям инфлационен написк веднага след въвеждане на валутния съвет и рисък при изравняване на заплатите, пенсии и другите социални плащания с инфлационното развице. Подценяването на местната валута ограничава вноса и свърва вътрешното потребление. Наред с това то е огромен фактор за нарастване на износа.

Липсата на кредитор от последна инстанция, която се изпълнява от централната банка прави търговските банки много уязвими на написк от страна на вложителите си. Те трябва да имат достатъчно резерви, за да се подсигурят срещу познати негативни за тяхното реноме и реално финансово състояние кампании. В противен случай те лесно могат да изпаднат в неплатежспособност.

Валутният съвет поддържа стоя и наг състоището покритие на паричната база и използва част от средствата в резервна валута за закупуване на държавни емисии от ценни книжа на държавата, която е неин емитент, т.н. резервна държава. По този начин се финансира развитието на чужда държава и се излукват възможностите за гълъбово използване на валутния резерв за целите на националната икономика.

Изборът на стабилна валута, която да изпълнява функциите на резервна валута също носи рисък, познат в икономическата теория под термина „морален хазарт“. Фиксирането на националната парична единица към една резервна валута я прави плаваща спрямо другите валути.

При това положение страната, която въвежда валутен борд поема всички рискове от промяна в курсовете между резервната валута и другите световни валути. За България риск от такъв вид съществува, защото изборът на германската марка за резервна валута, че създава проблеми при плащането на външния дълг и ще осъкни вноса, които, както е известно се разчита в щатски долари.

Очакванията нападат от спекулативен капитал, които ще нахлуе в страната Веднага след въвеждането на валутен борд, привлечен от по-високите лихвени равнища, които ще се установят в страната спрямо тези на резервната страна първоначално ще подпомогнат стабилността в икономиката. Честите приливи и отливи на спекулативен капитал няма обаче да се отразят положително на финансованията система.

В условията на валутен борд паричното предлагане става функция от търговското салдо. Необходимите крупни инвестиции за преструктуриране на производството и за създаване на конкурентносъ способна промишленост, както и финансирането на крупни инфраструктурни проекти не могат да осигурят по този начин. Затова решаващ за икономическото развитие става проблемът за привличане на външни капитали за финансиране на прехода към пазарна икономика.

5. Основни последици от въвеждането на валутен борд в България.

Валутният борд има няколко неоспорими предимства пред съществуващата система на управление на паричните потоци от Централната банка. Най-важното от тях е, че премахва достъпа на политиците до машината за печатане на пари. Валутният борд не може да рефинансира търговските банки и не отпуска кредити на правителството под никаква форма. Правителството на практика остава с един важен ресурс по-малко за финансиране на бюджетния дефицит. Това ще наложи същественото му регулиране чрез намаляване на разходната част на бюджета и мобилизиране на по-високи приходи в него. Търговските банки ще бъдат принудени да търсят пари, вече не от Централната банка, а от депозитите на своите клиенти и от междубанковия пазар на депозити. Така ще отпадне основният лихвен процент, определян от Централната банка и ще се формира пазарен лихвен процент. Търговските банки много по-селективно и прецизно ще отпускат кредити на предприятията, ще търсят реални обезпечения на кредитите си. Те ще бъдат принуждени да провеждат много по-атрактивна политика за привличане на депозити в тях. Всичко това ще допринесе за създаване на реален междубанков пазар в страната и пазарен лихвен процент. Ня-

кои търговски банки, които имат в портфейлите си големи несъбиращи кредити и нискодоходни ценни книжа ще фалират. Рязко ще намалят и почти ще изчезнат печалбите на финансовите институции от спекулативна игра на валутния пазар и много бюро за обмен на валута ще изчезнат.

Нефинансовият сектор ще бъде поставен в режим на „търъги“ бюджетни и кредитни ограничения, защото производствените субсидии ще изчезнат, отпускането на кредити без обезпечение ще престане или ща намале съществено, а отлагането или неплащането на данъците не ще се допуска. Успоредно с това вътрешният пазар съществено ще се свие и ще се увеличи конкуренцията между отдельните производители и търговци. Много от тях намират възможност да се засърдят на пазара на намалено потребление и ще бъдат принудени да фалират или да бъдат покънати от по-мощните нефинансови агенции. Предприятията, които генерират загуби също ще излязат от пазара. Сега около половина от тях са въвеждането на съществената сектор на търговската икономика. След освобождаване на цените на търговските сектори като енергетика, телекомуникации, селско стопанство ще могат да реализират големи печалби. Ориентираните към експорт сектори също ще бъдат благоприятствани след въвеждане на валутния борд. Позитивната промяна, която ще се почувствства в реалния сектор след въвеждане на валутен борд е, че макроикономическите параметри ще бъдат прогнозирани и споделени от агенции, които могат да съставят реали бизнесразчети и планове. С намаляване на лихвения процент цената на кредити ще стане съществено по-ниска и отражението на обслугуването на кредитите в производствените разходи на фирмите ще стане незначително.

Мака и га е относително самостоятелна финансова система не е откъсната и независима от процесите, които са развили в реалната икономика. Валутният борд може да създаде и да поддържа макроикономическа стабилност, но без съществени реформи в структурата на нашата икономика, резултатите от прилагането му ще бъдат крайно ограничени, а социалната цена изключително висока. Затова въвеждането на валутен борд трябва да се съпътства от реална приватизация и преструктуриране на търговската икономика, от принципна промяна във функционирането на бюджетния сектор, от реформа на социалната система, здравеопазването, военното дело. Ако на Централната банка бъде оставена задачата да осъществява банков надзор и да лицензира търговските банки, тя коренно трябва да промени начина си на работа. В противен случай сривовете в банковата система ще продължават и в условията на валутен борд.

Приложение I

СПИСЪК НА ЕПИЗОДИ НА ВАЛУТЕН БОРД

Страна [метрополия], година на независимост	Години	Коефициент на резервно съотношение и активи	Валутен курс и марж на валутния курс
Абу Даби [Великобритания], 1971	1966-73 г.	100 + % злато и чуждестранна валута	1 бахрейнски динар = 17 s.6d.стерилини
Аден и промек- торам Аден (част от Йемен) [Великобритания], 1967	1951-72 г.	100% * стерилини 1942-65; 100+% стерилини след първите 2.5 милиона динара 1965-72	20 източно африкански шилинга = 1 лира стерилинг +/- 1/2 % 1942-65; 1 южноградбългарско/южно йеменски динар = 1 лира стерилинг, +/- 3/4 % 1965-72
Аржентина	1902-14 г., 1927-9 г.	100 % злато след първите 293 милиона песо	1 песо = 0.63870849 гр. Злато, без марж
Бахами [Великобритания], 1973	1916-74 г.	100 + % стерилини	1 бахамска лира = 1 лира стерилинг, 1916-66; 1 бахамски долар = 0.98 щатски долара 1966-70; 1 бахамски долар = 1 щатски долар 1970-4
Бахрейн [Великобритания] 1973	1965-73 г.	100+%	1 бахрейнски динар = 17s.6d.стерилини

Барбадос [Великобритания] 1996	1937?-73 г.	100 + % стерилини 1937?-51; 110 % стерилини 1951-73	4.80 (барбадоски) западноиндийски долара = 1 лира стерилинг 1937?-51; 4.80 западноиндийски щаточнонокарбески долара = 1 лира стерилинг, + 3/8 % и - 7/16 % 1940-73
Бермуда [Великобритания]	1915 - настояща момент	110 + % стерилини 1915-70; 115 % щатски долари 1970 - настояща момент	1 бермудска лира = 1 стерилина 1915-70; 1 бермудски долар = 1 щатски долар 1970 - настоящия момент
Британска Гана (Гана) [Великобритания] 1966	1937-65 г.	100% стерилини 1937-51; 100% стерилини +10% гански (западноиндийски) долара 1951-65	4.80 гански (западноиндийски) долара = 1 лира стерилинг, +/- 1% 1937-51; 4.80 западноиндийски долара = 1 лира стерилинг, +3/8 % и - 7/16% 1951-65
Британски Хондурас (Белиз) [Великобритания], 1981	1894-1981?г.	67% злато + 33% стерилини и щатски долари = 110% 1894-1939; 110% стерилини и щатски долари 1939-58; 100% стерилини след първите 350.000-1 милион белизки долари = 110% 1958-81?	1 белизки долар = 1 щатски долар 1894-1949; 4 белизки долара = 1 лира стерилинг, 1949-74; 2 белизки долара = 1 щатски долар 1974-81

Британски Соломонови острови (Соломонови острови) [Великобритания], 1978	1930-40 г.	100% австралийски лири и стерлинги	1 лира на Соломоновите острови = 1 австралийска лира
Британска Сомалия (част от Сомалия) [Великобритания], 1960	1942-61 г.	100% стерлинги*	20 източноафрикански шилинга = 1 лира стерлинг +/- 1/2 %
Бруней [Великобритания], 1983	1952-73 г.	110% стерлинги 1952-67; 100% злато и чуждестранна валута 1967-73	1 малайски долар = 2s.4d.стерлинги, +/- 1/8 % 1952-67; 1 брунейски долар = 2s.4d.стерлинг 1967-73
Бирма [Великобритания], 1948	1947-52 г.	100% стерлинги	15 бирмански руши = 1 лира стерлинг, +/- 9/32 %
Камерун (част от Камерун и Нигерия) [Великобритания], 1959	1916-59 г.	110% стерлинги	1 западноафриканска лира = 1 лира стерлинг; +/- 1/2 %
Кайманови острови [Великобритания]	1933-61 г., 1972-настояща момент	100% стерлинги 1933-61; 100% щатски долари 1972-настояща момент	до 1972 е използвана ямайска валута (ВК Ямайка); 1 щатски долар = 0.83 кайманови долари 1972-настояща момент

Цейлон (Шри Ланка) [Великобритания], 1948	1984-1950 г.	33-50% монети +50-67% стерлинги и рупии = 110% 1884-1917; 110% стерлинги и рупии 1917-50	1 цейлонска рупия = 1 индийска рупия, без марж
Кипър [Великобритания], 1960	1928-64 г.	110% стерлинги	1 кипърска лира = 1 лира стерлинг
Дания (Гданск, Полша)	1923-4 г.	100% стерлинги	25 гулдена - 1 лира стерлинг
Дубай [Великобритания], 1971	1966-73 г.	100% злато и чуждестранна валута	1 катарски/дубайски риал = 0.16621 грама злато
Еритрея [Италия, Етиопия], 1993	1942-5 г.	100%* стерлинги	20 източноафрикански шилинга = 1 лира стерлинг +/- 1/2 %
Етиопия	1942-5 г.	100%* стерлинги	20 източноафрикански шилинга = 1 лира стерлинг +/- 1/2 %
Фолкллендски острови [Великобритания]	1899-настояща момент	100 + % стерлинги	1 фолкллендска лира = 1 лира стерлинг
Фаръорски острови (част от Дания)	1940 - настояща момент	100% стерлинги 1040-9; 100% дански крони 1949-настояща момент	22.40 фаръорски крони = 1 лира стерлинг, без марж 1940-9, 1 фаръорска крона = 1 данска крона, без марж 1949-настояща момент

Фиджи [Великобритания], 1970	1913-75 г.	100 + % стерлинги	1 лира на Фиджи = 1 лира стерлинг, 1913-33; 1.11 лири на Фиджи = 1 лира стерлинг 1933-67; 1 лира на Фиджи = 1 лира стерлинг 1967-69; 2 долара на Фиджи = 1 лира стерлинг 1969-75?
Гамбия [Великобритания], 1965	1913-71 г.	110% стерлинги 1913-64; 100% чуждестранна валута 1964-71	1 западно- африканска лира = 1 лира стерлинг, +/- 1/2 % 1913-64; 1 гамбийска лира = 1 лира стерлинг, +/- 1/2 % 1964-71
Гибралтар [Великобритания]	1927-настояща момент	100+% стерлинги	1 гибралтарска лира = 1 лира стерлинг
Златнио крајбрежје (Гана) [Великобританија], 1957	1913-58 г.	110% стерлинги	1 западно- африканска лира = 1 лира стерлинг, +/- 1/2 %

			стерлинг, без марж 1967-72; 5.65 хонгконгски долара = 1 щатски долар +/- 2 1/4 %** 1972-3; 5.085 хонгконгски долара = 1 щатски долар +/- 2 1/4 %** 1973-4; 7.80 хонгконгски долара = 1 щатски долар, без марж 1983- настоящия момент
Ирак [Великобритания], 1932	1931-49 г.	100 + % стерлинги	1 иракски динар = 1 лира стерлинг, +/- 1/2 %
Ирландия [Великобританија], 1921	1928-43 г.	100% стерлинги след първите 6 милиона ирландски лири	1 ирландска лира = 1 лира стерлинг, без марж
Италијанска Сомалија (част от Сомалија) [Италија], 1960	1941-59 г.	100%* стерлинги 1941-50; 100% чуждестранна валута и злато 1950-9	20 източно- африкански шилинга = 1 лира стерлинг +/- 1/2 % 1941-50; 20 сомали = 1 лира стерлинг 1950-9
Јамајка [Великобританија], 1962	1933-61 г.	100% стерлинги 1933-53; 70% стерлинги + 30% јамајски долари 1953-61	1 јамајска лира = 1 лира стерлинг +7/16% и -1/2%

Кения [Великобритания], 1963	1897-1966 г.	100%* стерлинги	20 източно-африкански шилинга = 1 лира стерлинг +/- 1/2%
Кубейт [Великобритания], 1961	1961-9 г.	мин. 50% злато + макс. 50% щампски долари и стерлинги = 100%	1 кубейтски динар = 1 лира стерлинг
Либийардски острови (Ангела, Антигуа и Барбуда, Сейнт Китс и Невис, Монтсерат) [Великобритания], не всички са независими	1935-83 г.	110% стерлинги 1951-64; 70% стерлинги + 30% западно-индийски долари = 110% 1964-8; 100% стерлинги + некои западно-индийски долари = 110 + % 1968-71; 90% стерлинги + 10% източно-カリбски долари = 110% 1971-4; 100% чуждестранни валути + некои източно-カリбски долари = 110 + % 1974-83	Използвана тайландска валута 1935-51 (вж. Тайланд); 4.80 западноиндийски/източноカリбски долара = 1 лира стерлинг, +3/8 % и - 7/16 % 1951-76; 2.70 източно-カリбски долара = 1 царски долар 1976-83
Либерия	1913-44 г.		Използвана западноафриканска валута (вж. Нигерия)
Либия [Великобритания, Франция], 1951	1950-6 г.	100% стерлинги	1 либийска лира = 1 лира стерлинг, +/- 1/4 %

Малая (част от Малайзия) [Великобритания], 1963	1899-1942 г., 1946-67 г.	110% стерлинги	Използвана валута съобразно Straits Settlement (Сингапур) до 1939 (вж. Сингапур); 1 малайски долар = 2s.4d.стерилини, +/- 1/8 % 1939-42, 1946-67
Малдивски острови (Малдиви) [Великобритания], 1965	1849-1967 г.		Използвана валута на Индия и Мавриций (вж. Мавриций)
Малта [Великобритания], 1964	1949-65 г.	100 +% стерлинги	1 малтийска лира = 1 лира стерлинг
Мавриций [Великобритания], 1964	1849-1967 г.	33-50% монети + 50-67% рупии на Мавриций и стерлинги = 100% 1849-65; = 110% 1865-1934; 110% стерлинги 1934-67	1 рупия на Мавриций = 1 индийска рупия 1849-1934; 15 рупии на Мавриций = 1 лира стерлинг, +/- 1/2% 1934-67
Нова Зеландия [Великобритания], 1907	1850-6 г.	мин. 25% монети + макс. 75% стерлинги = 100%	1 новозеландска лира = 1 лира стерлинг
Нигерия [Великобритания], 1960	1913-59 г.	110% стерлинги	1 западноафриканска лира = 1 лира стерлинг, +/- 1/2%.

Северно Борнео (част от Малайзия) [Великобритания], 1963	1881-1942 г., 1946-67 г.	110% стерлинги	I долар на Борнео = 1 испански долар 1881-1906 (може да е бил възупен борг); I долар на Борнео = 2s.4d. стерлинги 1906-52 (възупен борг за част или целия период); I малайски долар = 2s.4d. стерлинги, +/- 1/8 % 1939-42, 1946-67
Северна Русия (част от Русия)	1918-20 г.	75% стерлинги +25% рубли	40 рубли = 1 лира стерлинг +/- 1%
Северна Родезия (Замбия) [Великобритания], 1964	1940-56 г.	110% стерлинги 1940-2; 100% стерлинги +10% родезийски лири 1942-7; мин.50% стерлинги + макс. 60% родезийски лири = 110% 1947-56	I родезийска лира = 1 лира стерлинг, +/- 1/4 %
Ниасаланд (Малави) [Великобритания], 1966	1940-56 г.	110% стерлинги 1940-2; 100% стерлинги +10% родезийски лири 1942-7; мин.50% стерлинги + макс. 60% родезийски лири = 110% 1947-56	I родезийска лира = 1 лира стерлинг, +/- 1/4 %
Оман	1970-4 г.	100 +% стерлинги	I омански риал = 1 лира стерлинг

Палестина (Израел) [Великобритания], 1948	1927-48 г. (1927-51 8 Ивицата Газа)	110% стерлинги	I палестинска лира = 1 лира стерлинг, +/- 1/8 %.
Панама	1904-31? г.	100% сребърни монети + 15% щатски долари = 100% от златната стойност	I балбоа = 1 щатски долар
Филипини [САЩ], 1946	1903-18 г., 1923-42 г., 1945-8 г.	100% сребърни монети + 15-25% щатски долари = 100% от златната стойност 1903-8, 1923-42, 1945-8; 100% сребърни монети + 17.5% щатски долари + 17.5% песос = 100% от златната стойност 1908-18	2 песос = 1 щатски долар, +/- 3/8% (екобе) или +/- 3/4 % (телефрами)
Камар [Великобритания], 1971	1966-73 г.	100% злато и чукга Валута	I камарски/ губацки риал = 0.16621 г. злато
Сейнт Хелена [Великобритания]	1970 г.	100+% стерлинги	I лира на Сейнт Хелена = 1 лира стерлинг
Сараяк (част от Малайзия) [Великобритания], 1963	1927-42 г., 1946-67 г.	110% стерлинги	I долар на Сараяк = 2s.4d.стерилини 1927-52; 1 малайски долар = 2s.4d. стерлинги, +/- 1/8 % 1952-67

Сейшелски [Великобритания], 1976	1849-1966 г.	100 + % стерлинги 1934-66	Използвана валута на Мавриций до 1936 (Вж. Мавриций); 1 сейшелска рупия = 1.s.6d.стерилини, +/- 1/2 %? 1936-66?
Суера Леоне [Великобритания], 1961	1913-64 г.	110% стерлинги	I западноафриканска лира = 1 лира стерилинг, +/- 1/2 %
Сингапур [Великобритания], 1967	1899-1942 г., 1946-73 г.	50-67% монети (вкл. най-малко 10% сребро)+33-50% индийски рупии и стерлинги** = 105/1899-23; 110% стерлинги 1923-42, 1946-67; 100% злато и чукда валута 1967-73	Управлявана главащ валутен курс 1899-06; I Straits долар = 2s.4d. стерлинги, +/- 1/8 % /- 7/8 % 1906-39; I малайски долар = 2s.4d.стерилини, +/- 1/8%1939-42, 1946-67, I сингапурски долар = 2s.8-7/10d.стерилини 1967-73
Южна Родезия (Зимбабве) [Великобритания], 1965	1940-56 г.	110% стерлинги 1940-2; 100%стерилини +10% родезийски лири 1942-7; мин. 50% стерлинги + макс. 60% родезийски лири = 110%1947-56	I родезийска лира = 1 лира стерилинг, +/- 1/4 %
Судан [Езипет, Великобритания], 1956	1957-60 г.	50% стерлинги +50% судански лири	I суданска лира = 1 лира стерилинг 6d.

Свазиленд [Великобритания], 1968	1974-86 г.	100% южно- африкански ранга	I лангени = I южноафрикански ранг, без марж
Танганайка (Танзания) [Великобритания], 1961	1920-66 г.	100%* стерлинги	20 източно- африкански шилинга = I лира стерилинг, +/- 1/2 %
Тоголанд (част от Гана) [Великобритания], 1957	1914-58 г.	110% стерлинги	I западноафриканска лира = I лира стерилинг, +/- 1/2 %
Тонга [Великобритания], 1970	1936-74 г.	100%+ стерлинги и австралийски лири/долари	I лира на Тонга = I австралийска лира, +/- 1 3/4 % (чекове) или +/- 2 1/2 % (телеграми) 1936-66, I паанга = I австралийски долар 1966-74
Трансйордания (Йордания) [Великобритания], 1946	1927-64 г.	110% стерлинги	I палестинска лира = I лира стерилинг +/- 1/8%1927-48; I йордански динар = I лира стерилинг, +/- 1/8 % 1948-64
Тринидад и Тобаго [Великобритания], 1962	1935-64 г.	100 + % стерлинги	4.80 долара на Тринидад и Западна Индия = I лира стерилинг 1935-51; 4.80 западноиндийски долара = I лира стерилинг, +3/8 % и- 7/16 % 1951-64

Уганда [Великобритания], 1962	1919-66 г.	100% стерлинги*	20 източно- африкански шилинга = 1 лира стерлинг +/- 1/2 %
Западно Самоа [Нова Зеландия], 1962	1920-73?	100% новозеландски лири/долари	1 лира на Западно Самоа = 1 новозеландска лира 1920-67; 0.8076 тала = 1 новозеландски долар 1967-73?
Уиниардски острови (Гренада, Сейнт Винсент и Гренадини, Сейнт Лусия, Доминика) [Великобритания], 1974-9	1935-83 г.	110% стерлинги 1951-64; 70% стерлинги + 30% западноиндийски долари = 10% 1964-8 100% стерлинги = никоу западно- индийски долари = 110% + % 1968-71; 90% стерлинги + 10% източно- карибски долари = 110% 1971-4; 100% чужда валута + никоу източно- карибски долари = 110% + % 1974-83	Използвана валута на Тринидад 1935-51 (вж. Тринидад); 4.80 западноиндийски източноакарибски долари = 1 лира стерлинги + 3/8 % и- 7/16 % 1951-76; 2.70 източно- карибски долари = 1 щатски долар 1976-83
Йеменска Арабска Република (част от Йемен)	1964-71 г.	100% * стерлинги	3 йеменски риала = 1 лира стерлинг
Занзибар (Танзания) [Великобритания], 1961	1936-66 г.	100% * стерлинги	20 източно- африкански шилинга = 1 лира стерлинг, +/- 1/2 %

ЛЕГЕНДА:

Колона 1 (Страна, гр.)

[Великобритания] означава, че страната е сегашна или бивша колония на Великобритания.

Колона 3 (Коефициент на резервно съотношение и активи):

Коефициентът на резервно съотношение от '100 +' означава, че съотношението е било 100% до 110%, въпреки че не сме могли да намерим информация за точното съотношение.

Ариметриката на формата '67% злато+33% стерлинги и щатски долари = 110%' означава, че коефициентът на резервно съотношение е бил 110%, разделено на пропорцията 67% злато до 33% лири стерлинги и щатски долари.

'Стерлинги' означава активи във валути от обхват на стерлингите, като се изключва местната валута. Повечето от активите в стерлинги се държат в самата лира стерлинг.

* Източно Африканският Валутен Борд винаги е държал 100% предели резерви, но не е държал 100% общи резерви до 1950 година.

** Това са били маржовете на колебание при валутния курс, разрешени при раздадето на Бретън Уудската система, а не комисионни такси на Хонг-Конгския валутен борд.

*** Сингапурският валутен борд нелегално и неразумно е държал 8% от активите си в Straits долари до 1936 година.

Колона 4 (Валутен курс, марж на валутния курс):

През времето на Бретън Уудската ера (1945-73) г., много валути са били официално определени по отношение на златото, но на практика са били свързани с чуждестранната валута. В такива случаи, таблицата изброява резервната валута като основа за валутния курс, а не златото. Съставят на резервите и на маржа на валутния курс са вариирали през времето на живота на валутните бордове. Таблицата изброява най-характерните стойности за състава на резервите и маржа на валутния курс. Изброените маржове на валутния курс са за банки и други дилъри на валута. Маржовете на валутния курс за населението често са били по-широки.

Следващите валутни бордове са оперирали на повече от една територия:

Западноафрикански валутен борд - Камерун, Гамбия, Златен бряг, Нигерия, Сиера Леоне, Тоголанд.

Източно африкански валутен борд - Аден, Британска Сомалия,

Еритрея, Етиопия, Италианска Сомалия, Кения, Танзания, Уганда, Занзибар.

Южнородезийски Валутен борд (по-късно Централно африкански Валутен борд) - Северна Родезия, Ниасаланд, Южна Родезия.

Борд на комисионерите на Валута, Малај и Британско Северно Борнео - Бруней, Малај, Северно Борнео, Саракаук, Сингапур.

Палестински Валутен борд - Ивицата Газа, Палестина, Трансйордания.

Борд на комисионерите на Валути, Британски Карабски територии (Източна група) (по-късно Източнокарабски Валутни Власти) - Барбадос, Британска Гваделупа, Аййуардски острови (Антигуа и Барбуда, Сейнт Китс и Невис, Монсерат), Тринидад и Тобаго, Уиндуардски острови (Гренада, Сейнт Винсент и Гренадини, Сейнт Лусия, Доминика).

Бахрейнски Валутен борд - Абу Даби и Бахрейн.

Катарски/Дубайски Валутен борд - Дубай, Катар

Другите Валутни бордове са действали само на една територия. Банкнотите на някои Валутни бордове са циркулирали широко в близките територии. Например, Либерия, е използвала западноафриканска Валута до 1944 г., защото тя не е имала официална валута.

ПРОМЕННИТЕ В НОРМАТИВНИТЕ АКТОВЕ В СОЦИАЛНАТА СФЕРА ПРИ ДЕЙСТВИЕТО НА ВАЛУТЕН БОРД

1. Исторически преглед на законодателното уреждане на Валутния борд

Счита се, че Валутните бордове са изобретение на Британската империя. Първият валутен борд е устаночен на остров Мавриций през 1849 г. и съществува разлика от съвременния модел на тази институция. В определен момент съществуващите бордове са покривали повече от 70 страни, емигриращи пари за британските колонии в Африка, Азия, Карабските острови и Близкия изток и в някои други малки страни. Системата на Валутните бордове във връзка със своята кулминация в края на 40-те години на двадесети век.

Целта при създаването на Валутния борд е била да се осигури на населението на колонията стабилна и конвертируема валута като лира на съвременния борд, без да се плащат разходите, които биха били начислени, ако колонията използва британски монети и банкноти. Тези разходи са голяма възможност за необхитимостта да се заменят монетите и банкнотите, които са подлежащи на губитък и отпадане от ликвиди, тъй като колонията държат нелихвонещи активи, с които осигуряват своите парични нужди. Валутният борд събира приходите и следователно запазва парите на колонията и от тях използва източника.

Съществували са и няколко Валутни бордове в независими държави като Аржентина през 1902-1914 г. и 1927-1929 г., Ирак през 1931-1949 г., Панама през 1904-1931 г. и др.

Дълго време съгласно конвенционалната мъдрост се е считало, че подобни бордове са следа от колониализма и следва да бъдат закрити, за да се даде на новоосвободените народи правото сами да контролират съвсемта своята парична единица. Скоро след обявяването на своята независимост повечето страни, освободили се от колониализма, заменият валутните си бордове с централни банки. Доминираща е темата, че по този начин правителствата ще защитават по най-добри начин интересите на гражданите си.

През втората половина на настоящия век обаче идентия за Валутните бордове преживява нов ренесанс. Причините за възраждането на този интерес са отдавна идентифицирани. Една от тях е разочарование от податливостта на написк на много от централните банки,

управяване върху тях от правителствата на съответните държави за финансиране на прекалено голям бюджетен дефицит. Друга причина се крие в разочарованието от самостоятелно вземаните решения от централните банки. Биха могли да се изтъкнат и много други причини.

През 1983 г. Хонз Конг Въвежда отново валутен борд. През 1991 г. подобно решение приема Аржентина, през 1992 - Естония, през 1994 г. - Литва. Съществуват значителни различия в право-организационна форма и правомощията на тези институции, както и в конкретните юридически актове, с които те са били създадени, но по-дълбоката същинност на това е превънчане на механизма на паричната система, наричан валутен борд. Така например, Въвеждането на институцията Валутен борд в Естония е станало с приемането на три закона - Закон за валутата на Република Естония; Закон на Република Естония за стабилността на естонската крона и Закон на Република Естония за чуждестранната валута. В Литва е бил прием Закон на Република Литва за надеждността на лита, който впоследствие е бил изменен и е бил подписан меморандум между правителството на Литва и Международния валутен фонд във Вързка с Въвеждането на валутен борд. В Аржентина е бил одобрен Закон за конвертируемостта на аustralia и т.н. Във всички случаи актът за въвеждане на валутен борд следва да има ранг на закон, но какъв ще бъде неговият предмет, обхват, действие по време и т.н. зависи от конкретните потребности и решението на съответния законодателен орган.

2. Сравнителноправен обзор на различните модели на валутния борд

Анализът на правната регламентация на сега действащите или вече прекратили съществуването си модели валутен борд води до извода, че въпреки многообразието, биха могли да се обособят два основни типа валутни бордове, като разбира се, съществуват и междинни положения.

2.1. Класически модел валутен борд

Нарича се още „търгър“ валутен борд. По правило прилага се в държави с неконтролирана инфляция и безсилие на правителствата да възстановят бюджетната дисциплина и доверието към националната валута. Успехът или провалът на валутния борд зависи от различни обстоятелства. Главното е политическата воля и търъдост при спазването на принципите и изискванията на валутния борд.

Механизъмът на валутния борд включва обвързване със закон на националната парична единица по стойност, количество и доходност със стабилна, неограничено конвертируема резервна валута, най-често щатския долар или германската марка. В някои страни като Литва например за базисна валута е приемана коинция от долара и германската марка в определено съотношение помежду им.

Емисионната дейност и валутните операции на Централната банка се извършват от нея и се обособяват в самостоятелен, независим от правителството и самата банка институт, наречен валутен борд (съвет). В състава на ръководството на този институт по правило влизат представители на страната и представители на международни финансово-институции като Международния валутен борд и Световната банка, като последните са мнозинство, за да се елиминира възможността от възействие на националното правителство. Познати и възможни са обаче варианти, при които ръководният орган на борда са състои или само от чужденци, или само от местни лица.

Валутният борд първоначално фиксира курса на националната парична единица към резервната валута в съответствие със заварения паричен валутен курс. Цялата емисия, отразена в пасива на баланса на валутния борд се покрива от високоликвидни доходносни чуждестранни облигации и от резервната валута, приема за база. Валутният борд не ограничено програма и купува национална валута срещу нужда конвертируема валута. Паричното търсене автоматично се балансира в резултат на настъпващи промени в паричното предлагане, лихвения процент и платежния баланс. Курсът на националната валута към резервната валута остава същият и служи като компа за ценовото равнище, което не може да се покачва по-бързо, отколкото върховата с резервна валута. Лихвените проценти в страната при системата на валутен борд също са обвързани с лихвените проценти на върховата с базисна валута, но са по-високи, защото също така рискова премия. Едно от най-важните положения е категоричната забрана Централната банка да кредитира проинфлационно бюджета и да рефинансира търговските банки.

2.2. „Квазивалутен“ борд

Нарича се още „мел“ валутен борд и представлява компромисен вариант, най-вече че се касае до съотношението между правомощията на институцията и тези, които остават за централната банка. Квазивалутен борд е бил прилаган в Аржентина. Най-общо казано при него се допуска известно смекчаване на ограниченията и забраните, иманентни присъщи на класическия вариант борд. Едно от отстъпления

нията е допускане на известно кредитиране на бюджета, за да могат да бъдат финансираны бюджетните организации, особено през първите месеци от действието на новата парична система, когато приходите в бюджета са ограничени и недостатъчни за покриване на първоначално огромните му разходи (примиска за плащане на лихвите и погашението на емитирани преди това държавни ценни книжа). По аналогичен начин стои въпросът за рефинансиране на търговските банки, които без него биха изпаднали в неликвидност и фализмите биха придобили верижен характер; за частичното субсидиране на губещи, задълженни и неплатежеспособни държавни предприятия, които обаче не могат да прекратят дейността си (в областта на енергетиката, топлофикацията, транспорта и пр.). В Аржентина възможностите на централната банка да провежда самостоятелна парична политика и да кредитира правителството действително са били силно ограничени поради изискването паричната база да бъде 100% покрита от валутния резерв, но не са били изцяло отнети. На банката е била предоставена възможност подобно на валутния борд да продава и купува валута по фиксиран валутен курс, като тя прилага тези функции по отношение на валутните резерви, надхърълящи необходимото покритие на паричната база. Централната банка е запазила и функциите си на кредитор от последна инстанция, както и по гарантиране на депозитите. Прегимствата на този вариант на валутен борд са в това, че те намаляват социалната цена на въвеждането му, изразявща се в намаление на доходите или нередовното им изплащане, в увеличаването на безработицата и влошаване на социалното обслукване на населението. Същевременно съществен недостатък е, че той не решава кардинално нито един от тежките проблеми, а продължителният преход към стабилна финансова система крие огромен риск за компрометиране и пропад.

Въ съществуват и множество мяждини варианти на валутен борд, пряко обусловени от реалистичните, в които се прилагат. Една от възможните конструкции е валутния борд да се регистрира като юридическо лице в друга държава, например в Швейцария. По подобен начин са били формирани валутните бордове в Западна Африка, Британските Кариби, Либия, Бирма и пр. Разбира се, необходимо е разрешение на правителството на държавата, в която ще функционира бордът.

Най-по-нетрадиционни валутни бордове функционират успешно с по-малко от 100% валутно покритие. В тези случаи е допустимо незначително емитиране на пари без покритие (фидуциарни пари), тъй като част от 100% валутно покритие е в местни държавни ценни книжа.

Счита се, че валутният борд е гъвкава система и съществува в много модификации. Валутният борд може да осигури 110% покритие,

80 %, 50% и дори 40% в зависимост от раздробеността на резервите, предназначени за покриването на парите в обръщение и скоростта на приспособяване, като колкото по-ниско е равнището на резервите, толкова по-висока е скоростта на приспособяване.

3. Кратък анализ на положителните и отрицателните ефекти от функционирането на валутния борд и съответните законодателни реакции.

Анализът на практиката по прилагане на валутния борд като институция позволява да се открият следните негови основни предимства:

- a) установяване на стабилен валутен курс;
- b) стабилизиране на вътрешните цени;
- b) максимално ограничаване на възможностите за корупция в централната банка и държавните органи на управление;
- g) количеството на националната валута в обръщение се определя от чисто пазарни принципи;
- g) невъзможно е проинфлационното финансиране на бюджетния дефицит и рефинансирането на търговските банки;
- e) ограничава се инфлацията;
- ж) осигурява се пълна конвертируемост на националната валута;
- z) недопустимо е оказването на политическо влияние;
- u) нормализират се лихвените проценти (прилага се лихвеният процент на резервната валута, завишени с рискова надбавка);
- й) в 1-2 годишен план е възможно намаляване на данъчните ставки и увеличаване на социалните разходи;
- k) подобрява се данъчната дисциплина, външнотърговския и митнически режим.

Същевременно, прилагането на валутния борд води и до някои негативни последствия:

- a) отказ от провеждане на собствена парична политика;
- б) неизбежен и бърз колапс на банковия сектор;
- б) неминуемо първоначално силно подценяване на националната валута;
- г) финансиране на чужда икономика (резервите на борда са в никорискови държавни ценни книжа или други активи, платими в избраната резервна валута);

- g) силна зависимост от икономическото развитие на чужда държава;
- e) уvelичаване на безработицата поради бързо закриване на всички губещи прегфигията;
- ж) намаляване на реалните доходи на населението (неизбежно обвръзващо на Вътрешните цени с международните, но не и на доходите);
- з) първоначално силно събиране на социалните разходи на бюджета.

И докато по отношение на положителните последствия от прилагането на валутния борд не се налага предприемането на някакви специални мерки, тъй като те са естествено проявление на същността на институцията, то за неутрализиране или намаляване на отрицателните ефекти е необходимо изпреварваща активност. Това най-общо може да се осъществи посредством приемане на адекватно законодателство - на законообразно и подзаконообразно ниво, което да отговари на конкретните потребности.

4. Българският модел на валутен борд.

4.1. Нов закон или изменения в действащото законодателство

Настоящата българска реалност е гостматъчно специфична, за да се приложи бъквално който и да е от познатите варианти на валутен борд. Поради липсата на универсални рецепти, наложително е специално задълбочено изследване на конкретната ситуация и приемане на адекватни мерки. Едновременно с това следва да се отчита, че факторът време е особено важен и всяко излишно забавяне води до нови затруднения поради динамичния характер на обстановката.

Вече е разработен вариант на закон за валутен борд, който бе одобрен от правителството на Ж. Виденов и внесен в 37-то Народно събрание. При изготвянето на проекта е проучен опита на други държави, в които е въведен механизма на валутен борд - Аржентина, Естония, Литва и са взети преодиг препоръките на МВФ. Предсрочното прекратяване на правомощията на 37-то НС остави нещата в изходна позиция. Във Вече променената политическа обстановка в страната този модел може да се вземе преодиг и при последващата работа по материала.

По естеството си този законопроект представлява изменение и допълнение на Закона за БНБ. Преодължка се валутният борд да не бъде обособен като самостоятелна институция, а неговите функции да изпълняват новият управителен съвет на БНБ. Проектът преодължка

Централната банка да бъде разделена на три управления: емисионно, банков надзор и банково управление. Последното ще извършва всички вътрешни и външни финансови сделки, с които досега бе напомната БНБ. Функциите на класически валутен борд ще изпълнява емисионното управление. То ще съставя отделен баланс, който отразява сумата на валутния резерв (активи на борда) и неговите пасиви - емисии на банкнотите и монетите в обръщение, резервите на търговските банки и депозити по сметки на БНБ, които трябва да бъдат покрити с конвертируема валута.

Пленарният съвет отнага като структура на управление в национална банка. Управителният съвет се избира от Народното събрание по предложение на президента или на народните представители. Той се състои от 7 души, които могат да бъдат само български граждани.

Съгласно законопроекта БНБ няма право да извършва операции със сържавни ценни книжа, не може да кредитира сържавния и общински бюджет и да рефинансира търговските банки. Въпреки това с преходните разпоредби на закона се предвижда в известни срокове след влизане в сила на новия монетарен режим централната банка да отпусне единократен краткосрочен кредит на бюджета. БНБ ще финансира единократно търговските банки, ако те изпаднат в ликвидна криза. След това кредитните институции ще набират левов ресурс само на междубанковски пазар, където ще се формират и лихвените равнища. БНБ няма да определя основен лихвен процент, а само ще дава периодично данни за средните му пазарни равнища по предварително обявената методика.

Преодължка се съществуващият в страната валутен режим в общи линии да се запази. Включително и разпоредбата всички плащания на територията на страната да се извършват в левове. Възможността за въвеждане на паралелна валута или за доларизация на икономиката не се разглежда като реална и полезна. В проекта са заложени два алтернативни варианта на резервната валута - щатски долар и германска марка. В полза на германската марка се изтъква, че годяма част от външната търговия на страната е със страни от Европейския съюз и в българска перспектива ще бъде облекчен процеса на интеграция на страната в Европа. Предимствата на щатския долар са в широкото му използване досега в преобладаващата част на сделките по платежния баланс. Важността на този избор се определя от факта, че след стартирането на валутния борд промяната на валутата е по-трудна, тъй като лихвените равнища на икономиката се приспособяват към тези на страната, към чиято валута е фиксирана лева.

Има много поддръжници и на тезата, че е необходимо отделен за концепцията на валутния борд и изолирането му от централната банка. Считаме обаче, че по-важното е в какви правоомощия ще бъде облечена тази институция, отколкото начина, по който тя ще бъде установена. Биха могли, разбира се, да се открят и немалко предимства в институционното обособяване на борда - независимост, по-пълна прозрачност, видим контрол и много други, но във всички случаи това е по-малкият проблем.

4.2. „Твърд“ или „мек“ валутен борд - за и против

Икономическите анализи на българската действителност водят до изграждане на две противоборстващи тези - за „твърд“ и за „мек“ варианти на борда. В подкрепа на двете тези биха могли да се изтъкнат множество доводи:

- Класическият борд е по-радикален, той води до по-бързи резултати, но успоредно с това последиците от въвеждането му, поне на пръв време, са по-болезнени за всички субекти;
- Конформисткият модел е външно по-хуманен, той щади битието и на народа, и на предприятията, и на банките, но отглежда постигането на крайната цел и съвържа редица рискове, които биха могли и да го компрометират.

В действителност никой открыто не изразява предпочитанията си към компромисния вариант на валутен борд. Този вариант се предлага и защитава с обясненията, че търсящият валутен борд е неприложим при конкретните условия, въпреки, че като конструкция има безусловни предимства. Не се отрича, че компромисният вариант има съществени недостатъци, но се настоеява за неговото въвеждане по правилото за избор на по-малкото зло.

Всъщност при фиксиран курс на лева към резервната валута, покриваща 100 или 110% от паричната база в страната, и при неограничената обменяемост на левове срещу базисната валута ще се прекрати още от самото начало инфлацията и ще се нормализират лихвените проценти. Сигурността, спокойствието и доверието във финансовата система съгласно икономическата теория следва да се възстановят.

Разходите на бюджета за обслужване на бълга (вътрешен и външен) ще се намалят многократно както поради неговото обезсъединяване от предшестващата инфлация, така и поради ниските лихви. Приходите в бюджета ще постъпват по-редовно, един от предпоставките за което е намалението на данъчните ставки и възстановяването на финансовата гисциплина. Последващото увеличаване на инвестици-

ите и съживяване на производството ще доведат до системно нарастване на масата на бюджетните постъпления. Огромният недостиг на средства от бюджета, съвързан с плащане на високите лихви по предишните емисии на ДСК, през първите месеци ще бъде покрит от нови емисии държавни ценни книжа, от бързо нарасналите при ниски рисък постъпления от приватизацията и от финансовата подкрепа на международните институции. Ше се разширят възможностите за финансиране на социалната сфера. Средствата, наимиращи се в населението, ще се върнат в банките и ще увеличат ресурсите за кредитиране на реалния сектор и на бюджета.

Въвеждането на търсърд валутен курс е неотделимо от бързата и последователна либерализация на стопанството, на външнотърговския режим и на финансовата сфера. Естествена последица от това е развитието на инициативността на стопанските субекти, които ще действат в условия на конкуренция.

Всички тези позитивни промени, настъпващи още при въвеждането на търсърд валутен борд са невъзможни, ако се приеме мекият, компромисен и противоречив вариант.

Очевидно е, че постигането на златното сечение е трудна задача, но тя пак следва да бъде решена окончателно и на законосъдително ниво. Това е най-голямата задача на бъдещия закон.

4.3. Необходимото начало и неговите перспективи

Общи известен е фактът, че всяко забавяне на въвеждането на валутен борд е пагубно за банковата ни система, за икономиката, за населението, за сърдъката като цяло. Отсрочките, които биха направени за въвеждане на валутен борд биха до известна степен и обективно опръжили, но безспорно е, че възможностите за отлагане са изчерпани. Въвеждането на валутния борд следва да бъде приоритетна задача на новия парламент, за решаването на която обаче предварително трябва да бъдат извършени всички подготвителни действия - на законосъдително, организационно-управленско, материално-техническо и т.н. ниво. Но гори още преди официалното създаване на валутен борд правно допускамо възможност БНБ да започне да изпълнява някои от неговите функции, което въщност се осъществява по-настоящем.

Шо се касае до времевите предели на действие на валутния борд, то това е прогноза, за която няма обективни предпоставки. Сравнителният обзор на функционирането на тази институция показва изключително разнообразие на сроковете, в които той е действал или продължава да действа.

4.4. Алтернативите на борда

Хиперинфлацията (обезценяване активите и пасивите на стопанските субекти на населението) е най-естествената алтернатива на борда, чийто приблизително е поизвестен.

Нулефикацията зачерьва като кредитните задължения, така и спестяванията на гражданиите. По своя характер тя е своеобразна конфискация, която не може да побиши доверието на гражданините във финансова система. Нулефикацията е подарьк единстично за кредитополучателите, които избегнъж ще се почувствува освободени от своите задължения.

Паричната реформа („раззане на нули“) е нормална техника, която е желана при две предварителни условия. Първо, хората и стопанските агенти да са осъзнали, че много го нули им пречат да осъществяват своите счетоводни операции. Второто условие е наличието на що-тога нормализирана икономика, изчистена от инфационен потенциал и способна да поддържа паричното равновесие за търгове дълъг период.

При такава ситуация, явно е, че Валутният борд няма разумна алтернатива.

4.5. Въпросът за суверенитета

Ключовият Въпрос е дали създаването със закон на валутния борд ще гарантира, че фискалните власти ще приемат подчинената роля, която им се приписва. Имало е редица примери, които правителствата, притиснати във въгла със юг, са препочитали да увеличават инфляцията, вместо да се откажат да изпълняват задълженията си.

Въпросът безспорно има и политическо измерение. Националната валута е атрибут на националния суверенитет наред с флага и знамето. Основният и най-често изтъкван аргумент срещу валутния борд е, че страната изгубва националния суверенитет и възможността да провежда самостоятелна финансова и икономическа политика. В действителност валутният борд е начин за автомутично и неотменимо налагане на пазарните изисквания и принципи при функционирането на финансова система и икономиката като цяло. С това се облекчава дейността на правителството, което действително има намерение да извърши пазарни реформи. То може да провежда самостоятелна икономическа политика, щом тя не излиза от рамките на пазарните принципи.

5. Отражението от въвеждането на валутен борд върху действащото законодателство

5.1. Необходимите промени във финансовото законодателство.

На първо място, Законът за бюджета е този, който следва изпълвашо да бъде съобразен с последиците от въвеждането на валутен борд. Това предполага, че в най-кратки срокове следва да приключи продължилата достатъчно дълго публична дискусия за осъществяването на качествени промени в паричната система на страната. Определянето на номиналните параметри на държавния бюджет в макроикономическа срека, характеризираща се с изключително неблагоприятни процеси в стопанския и финансия сектор е търгове сложна задача. Тяхното равнище обаче неизбежно следва да се базира на очакваното решително подобряване на финансова система в условията на действащ валутен борд, реализацията на касови постъпления от приватизационни сделки и постигането на значително външно финансиране.

Създаването на агенция за събиране на вземания може да облекчи процесите на ликвидизация на банките, обединени в несъстоятелност. Централизирането на реализацията на активите ще увеличи степента на компенсиране на кредиторите и на бюджета.

Голяма част от банковия сектор няма необходимата капиталова адекватност и ликвидност гори и при сегашния паричен режим. С въвеждането на валутен борд, банките ще трябва да достигнат значително по-високи стандарти посредством рекапитализация и преструктуриране на балансите си.

Необходими са промени и в Закона за банките и кредитното дело, особено в частта му за несъстоятелността. В условията на валутен борд банковите фалити ще са често срещано явление и този Въпрос трябва да бъде добре уреглен. Практиката по прилагането на посочения закон през последните месеци показва, че внесените промени в него не са адекватни от гледна точка на запазване интересите на вложителите и другите кредитори на банката. Би следвало по-добре да се изяснят правомощията на централната банка при процедурите по несъстоятелността, правата на квестора или на ликвидатора, които се отнася до разпореждането с активите на банката, които трябва да се постигнат с поставянето на банката под особен надзор или при обявяването ѝ в несъстоятелност, алтернативните изходи за банката и дейността на банковия надзор в случаи, които не засагват несъстоятелността. Глава 13-та от закона, засягаща особения надзор, има неадекватна основа и не изяснява добре основанията за поставянето на една банка под особен надзор. Глава 14-та дава незадоволителна дефи-

ниция на несъстоятелността и на практика гвемте глави си противовречат. Затова е необходимо да се направят промени в тази част на закона, която съществува и мнение, че е уместно приемането и на специален закон за несъстоятелност на банките.

Важни промени следва да бъдат направени в Закона за уреждане на необслужвателните кредити, както и в Закона за насыряване и закрила на чуждестранните инвестиции.

Възможствателният следва да бъдат променени и данъчните ставки, както и някои други положения в данъчните закони. Безспорно е, че е крайно време в тази област да се постигне необходимата стабилност.

Безусловно ще бъдат необходими промени в Закона за сделките с валутни ценности, валутния контрол, ако не бъде прием нов Закон за валутния режим, потребността от който вече е много остра. Следва изрично да се посочи кое е законотоно платежно средство в страната и как ще се извършват разплащанията на територията на страната, както и как се определят курсовете, по които се сключват сделки за злато, сребро, платина и чужда конвертируема валута.

5.2. Необходимите промени в трудовото законодателство

Българската икономика продължава да бъде преобладаващо сържавна. След провеждането на структурната реформа се наявяват ситуацията коренно да се промени. Ще преобладават частни предприятия и предприятия със смесен капитал. На теория не би трябвало да има никакви пречки пред съществуването на синдикални организации в приватизираните предприятия, нито различа във функционирането им както в частните така и в сържавните предприятия. Както българското законодателство, така и международното не правят разлика между правата на работниците в сържавно, общинско и частно предприятие.

Правната уредба на колективното трудово договори е уредена в Кодекс на труда, която се нуждае от усъвършенстване. Действащата сега първа уредба (чл. 50-59 от КТ) е създала с оглед на колективното преговаряне на равнище предприятие. Липсва обаче първата уредба за колективно преговаряне и склучване на браншиови, отраслови и национални колективни трудови договори, на колективни трудови договори по професии и, макар че Кодексът на труда изрично ги предпоставя (чл. 51, ал. 1 и чл. 53, ал. 3 от КТ) и др.

Наличното е възможно предприятие да съществува синдикална организация, която да защищава правата на работниците, чрез склучване на колективен трудов договор, който да осигури на работниците по-добри условия от минимално гарантирани от Кодекса на труда. Ролята на Колективния трудов договор за възможе ще бъде още по-

голяма и работата на синдикатите ще бъде още по-отговорна, защото конкретното договаряне ще се извърши в самото предприятие. Трябва да не се дава възможност на работодателя да договаря с работниците по-отделно чрез индивидуални трудови договори, а да се подписват колективни трудови договори, за да могат работниците да получат по-добра защита на своите трудови права.

Синдикатите трябва да бъдат изключително активни, да познават своите синдикални права, за да могат да изискват от работодателя тяхното спазване. Ше изброям някои от тези права: Правото на синдиката да участва в подготовката на Вътрешните актове на предприятието, които са: Правилникът за Вътрешния трудов ред; Правилата за работната заплата; Правилата за безопасни и здравословни условия на труд на различните работни места и др., да съществуват; Правото на Синдиката да контролира спазването на трудовото законодателство и да сигнализира сържавните органи за нарушения¹; Право на представителство пред работодателя и право на представителство пред съдъ.

Българското трудово законодателство е кодифицирано. Проблемите на социалния диалог са нови за него. Те възникнаха с демократичните промени в страната, характеризират се с известна, но пълна правна уредба. В нея намира своя израз ускорено развиращото се колективно трудово право, по пози начин се наваксва историческата му изостаналост в условията на тоталитарно управление.

Като синдикална организация със свое лице, независимост и демократичност КТ "Подкрепа" активно участва в обществените дискусии, а така също и в специализираните комисии по Въпроса за необходимите промени в правната уредба на социалния диалог, която се съвръжа основно в Кодекса на труда, Закона за уреждане на колективните трудови спорове и някои подзаконови нормативни актове.

Тристранното сътрудничество със характеризира със своя обхват, страни които участват в него, органи, които се създават на нива, на които функционира и съвържание на дейността. Тези въпроси са уредени в чл. 3 от КТ, Правилата за работа на Националната система за пристранно сътрудничество и в Правилника за определяне на преставителите на национално равнище синдикални и работодателски организации. Правната уредба на пристранното сътрудничество се нуждае от съществени изменения с оглед на засилване и укрепване на пристранното сътрудничество.

¹ Във съвместната брошура на КТ "Подкрепа" и Фондация „Фридрих Еберт“ – „Ролята на синдикатите при осъществяване на контрола за спазване на трудовото законодателство и административно-наказателната отговорност за неговото нарушащие“, С., 1995 г.

По недобра традиция Важни Въпроси относно организацията и функционирането на пристранното сътрудничество са уредени с подзаконови нормативни актове и по този начин те са поставени в зависимост от добромът Воля на едно или друго правителство. Бы следвало да се обсъди предложението съответните компетентни държавни органи (Министерски съвет, министри) да не могат да приемат важни решения по въпроси на трудовите и осигурителните отношения, без да се взема мнението на органите за пристранно сътрудничество. В тази връзка следва да се преодоли механизъм, при който съществяването на пристранното сътрудничество ще бъде задължително за държавните органи, а няма да зависи само от тяхната добра Воля и желание на едно или друго правителство.

Следва да се изгради пристранното сътрудничество като национална система, каквато е сега - системата е изградена само на върха чрез Националния съвет за пристранно сътрудничество. Да се изградят отраслови (бранишови) и регионални съвети за пристранно сътрудничество.

В тази връзка има постъпило предложение за изграждане на Съвет за икономическо и социално развитие към който ще бъдат изградени постоянни комисии.

По отношение на Закона за уреждане на колективните трудови спорове следва да се признае общото мнение, че тази нормативна уредба показва множество недостатъци и прознати. Още повече, че тя изоставя от социално-икономическото развитие на страната в трудиния преход към демократия и социална пазарна икономика и някой нейни механизми не заработиха според очакванията (Законът е приемен през 1990 г.).

Непосредствените преговори между страните в колективните трудови спорове на равнище предприятие и организации или техните поделения се нуждаят от уточнение относно организирането на Водещето им - писмено предварително представяне на въпросите, по които ще се водят преговорите, приключване на представителите на синдикатите и на работодателските организации в тях по искане на спорещите страни и др.

Отнасяне на спора пред по-горестоящите органи на работодателя е задминато от развището на процеса на децентрализация, преобразуване и приватизация на държавната собственост. В сегашния си вид чл. 4 ЗУКТС не отговаря на новите условия и икономически реалии.

ЗУКТС не съдържа самостоятелна и достащично добре изградена система на помирение и посредничество в уреждане на колективните трудови спорове.

Трудовият арбитраж - както доброволният по чл. 5-8 ЗУКТС, така и задължителният по чл. 14 ал.3 от ЗУКТС не заработи. Необходими са съществени промени и усъвършенстване на правната уредба.

Пред трудовото право се поставя Въпросът за изграждане на трудови съдилища. Конституцията (чл. 119, ал.2) допуска създаването на специализирани съдилища по отделни видове дела, каквито са трудовите спорове. Това е една голяма задача, която стои пред бъдещото развитие на трудовото право, на правосъдието и на националната съдебна система. Това изисква да се започне подготовката на тези въпроси и изработването на специална правна уредба, която да съдържи специални правила на трудовото правосъдие и да препари към общите правила на Гражданския процесуален кодекс за съдебният им прилагане. За целта следва да се изработи отделен закон за трудовите съдилища.

Като заключение се налага извода, че правната уредба на социалния диалог се нуждае от цялостно преосмисляне и подобрене. Новата правна уредба трябва да намери в бъдеще своето продължение в създаването на българско трудово правосъдие.

5.3. Промените в социалната сфера и осигуряването

Най-важните промени в социалната сфера, при въвеждането на Валутен борд са обусловени от обстоятелството, че при тези условия задължително ще бъде наложена категорична забрана за проинфлационно кредитиране на бюджета. С оглед установяването на нормативен синхрон, такава забрана ще бъде установена и за отделения вече от държавния бюджет фонд „Обществено осигуряване“.

Чисто технически, ограничителна мярка от такова естество, може да се приложи, като се отменят всички текстове от социалното и законодателство, които предвиждат плащания по повод инфлацията - компенсиране, индексиране, увеличаване размера на определени целеви плащания и пр. Тази отмяна може да бъде извършена по два начина:

- изрично - съгласно чл. 11, ал. 3 от Закона за нормативните актове, нормативните актове се изменят, допълват или отменят с изрична разпоредба на новия, изменящия или допълващия акт;
- мъчаливо - съгласно чл. 11, ал. 2 от Закона за нормативните актове, като е дадена обща уредба на определена материя, особен закон може да преодоли отклонения от нея, само ако това се налага от естеството на обществените отношения, уредени от него. Това е възприетият в правото принцип, че специалният закон изключва общия.

Следователно, особени затруднения от правно естество при при-
веждане на законодателството ни в съответствие с условията на ба-
лутен борд, не се предвиждат. Проблемите имат подчертано социален
характер. Аргументите за този извод са следните:

Прилагането на подобни рестриктивни мерки неминуемо ще реф-
лектира и то изключително негативно, върху най-слабите слоеве от
населението, които въсъщност са и адресати на различните инфлацион-
ни плащания.

На практика, ще бъдем изправени пред отнемане на Вече установо-
вени социални придобивки. Последното поставя редица проблеми пред
синдикатите, чиято основна функция е да договарят възможно най-
благоприятни условия както за работещите, така и за незаетите и за
социално слабите слоеве от населението. Отнемането на Вече придо-
бимите социални блага винаги е съврзано с негативна реакция от страна
на адресатите на тези блага, независимо от важността и основател-
ността на тази мярка. Ето защо, в тази ситуация синдикатите ще бъ-
дат изправени пред изключително деликатната задача да намерят най-
удачния мodus за провеждане на ограниченията, без да изневеряват на
основната си функция.

Трудно могат да бъдат обхванати всички нормативни актове,
които следва да претърпят промяна при въвеждането на валутен борд
в България. Последното произтича от обстоятелството, че през по-
следните години, предвид непрекъснато разширяване на инфлацията, периодично
са въвежданы норми (прекумно подзаконови), целящи нейното компенсиране в определена степен. Въпреки това, най-обща прогноза на
проблема може да се изложи, с предварителната уговорка, че абсолютна
гаранция за промяната на процесите именно по този начин не може да се даде. Действително, разполагаме с опита на редица страни, в
които вече е установен валутен борд, но универсална формула не може да съществува, предвид специфичните особености на всяка отдел-
на ерекция.

Както бе посочено по-горе, най-общо промяната в социалното ни
законодателство ще се изразява в отмяната на всички видове инфля-
ционни актуализации на плащания, чийто източник е както върховния
бюджет, така и фонд „Обществено осигуряване“. Това не означава обаче,
че тези плащания ще отпаднат изобщо, като бъде залично тяхното
нормативно основание. Напротив, самото право на тези плащания
(помощи, обезщетения и пр.) ще се запази и няма да се налага законода-
телска корекция в отдельните правни норми, с които същите са устано-
вени. Веднъж определени по размер обаче, те ще останат такива, без
да има възможност изпълнителната власт по някакъв начин да влияе
върху размера им (в смисъл на проинфлационно увеличение).

Така например, месечните добавки за деца по чл. 2 от Указа за на-
сърчаване на раждаемостта и месечните помощи за деца по чл. За от
същия, ще запазят своето съществуване, но на един определен размер,
ще бъде преустановена тяхната актуализация. Аналогичен е случая и с
минималната работна заплата, социалната пенсия, базовия минимален
доход, обезщетения и помощи за отглеждане на деца по чл. 3ж от Ука-
за за насърчаване на раждаемостта и др.

Като понятия и практи институтът, последните ще запазят сво-
ето съществуване. Още повече, че някои от тях служат като базови
величини за определяне на други видове плащания. Така например, с ми-
нималната работна заплата е нормативно определена гаранцията за
възмездност на положението труда - чл. 245, ал. I от Кодекса на труда;
чрез нея се определят и горната и долната граница за обезщетенията при
безработица - чл. I, ал. 2 от Постановление на Министерски съвет
№ 57/1989 г.; тя е и фиксираният минимум за изчисление на обезщете-
ненията в случай на временно нетрудоспособност - чл. 153 от дал трети
от Кодекса на труда, служи за определяне режима на работещите
пенсионери, задължението за възстановяване на получената пенсия -
чл. 50 от Закона за пенсии и т.н.

Следователно, въвеждането на валутен борд ще рефлектира не
върху нормативното основание на плащанията, а върху техния размер
и то чрез преустановяване на възможността изпълнителната власт да
актуализира тези плащания във връзка с инфлацията.

Най-осезателно последното ще се забележи при извършената по-
настоящем индексация на различни плащания, чрез кофициенти, опре-
делени от Министерски съвет. Такива са:

- ➡ обезщетенията за безработица по реда на ПМС № 57/1989 г.;
- ➡ обезщетенията на лицата, освободени непосредствено преди
придобиване право на пенсия, при условията на специален режим,
установен от Министерски съвет (доколкото за последните все
още съществуват условия за прилагането им).

Тези плащания също ще бъдат фиксирани на един определен размер
и бъдещото им увеличение с оглед инфлацията ще е неподумимо. Раз-
бира се, не би следвало и социално неоправдано е обратното - същите
да бъдат намалявани.

По същите съображения би следвало да отпадне и едно от разход-
ните пера на фонд „Обществено осигуряване“, визирano от чл. 5, ал. I,
т. 2 от Закона за фонд „Обществено осигуряване“. Съгласно този
текст, спредставта от фонд „Обществено осигуряване“ се изразход-
ват и за осъвременяване, индексиране и компенсиране на пенсии и на
другите осигурителни плащания.

Очевидно, от изложеното до тук следва, че най-тежко ограничительните мерки при въвеждането на валутен борд ще засегнат най-слабите слоеве от населението - безработни и пенсионери. За първите не е толкова трудно нормативната база да се приведе в съответствие с условията на валутния борд, тъй като Законът, пребуден да регламентира тази материя още не е прием. Обществените отношения в тази насока се уреждат единствено от акт на Министерски съвет - го-рециклираното ПМС № 57/1989 г. и като подзаконов нормативен акт, той може да бъде съравнително лесно синхронизиран с новите условия.

Шо се отнася до пенсионерите, от правна гледна точка проблемът стои по-сложен и законовите промени следва да се разделят на два вида:

■ **Незабавни** - те ще рефлектират върху лицата, които вече са пенсионирани. С оглед казаното по-горе, нормативният текст, който следва да отпадне е чл. 46а от Закона за пенсии, третиращ ежегодното осъвременяване на отпуснатите вече пенсии. По своята същност и предназначение, тази разпоредба цели да компенсира в някаква степен инфлацията, а това в условията на валутен борд е недопустимо.

■ **Бъдещи** - те ще рефлектират върху лицата, на които предстои пенсиониране. Тези промени не са толкова неизложими и могат да бъдат извършени, след като валутният борд е вече въведен. Има се пребив една по-радикална промяна както в дефиниране на реда и условията за придобиване на право на пенсия, така и в целия механизъм по определяне на пенсията. Този въпрос се поставя само за пенсии за изслучено време и старост, тъй като от една страна те са массовият случай, а от друга - най-вече този вид пенсии са обвързани с изисквания за по-висока възраст и по-продължителен трудов стаж.

Прецизни прогнози в тази насока е трудно да бъдат направени. Има някои тенденции обаче, които са усилено дискутирани през последните години, но така и не получиха своя законов израз. Вероятно причината за това е по-скоро политическа, тъй като пенсионерите и подлежащите на скорошно пенсиониране са най-голямата част от политическия електорат. Ето защо, никоя политическа сила до момента не е поела тежкото кръст да прокара следните непопуларни мерки, а именно:

■ Увеличаване на възрастта за пенсиониране. Негативна последица, която ще се почувствува Венгрия след въвеждането на подобна мярка е увеличаване на процента на безработицата. От своя страна обаче, възгането на възрастовата граница може да бъде въведено плавно, което ще смекчи ефекта от него.

■ Увеличаване на изискуемия се трудов стаж. Това е най-рядко постъпваната на обсъждане мярка, тъй като тя до някъде в следствие от първата. Дори и да не се въведе такава, ако нормативно се установи по-висока възраст за пенсиониране, на практика в повечето случаи ще се увеличи и реално положения трудов стаж, макар и да не е въведено такова законово задължение.

■ Увеличаване на броя на годините, от възнагражденията, през които се изчислява размера на пенсията. Съмнка в тази насока бе извършена още през 1996 г., когато бе изменен текстът на чл. II от Закона за пенсии, съгласно който при определяне на базата за изчисление на пенсията освен три последователни през последните петнадесет години трудов стаж, се включва и целият трудов стаж след 01.01.1997 г.

Трудно може да се прогнозира каква би била обществената реакция спрямо подобни мерки, но най-вероятно е тя да бъде противоречива. Практиката сочи, че броят на желаещите да се възползват от правото си на пенсия, т.е. лицата, които биха били настроени негативно спрещу възгането на възрастовата граница, не е по-голям от тези, които желаят да пропължат до упражняването на трудовата си дейност на общо основание. Доказателство за това е масовото използване на възможността на чл. 328, ал. 1 т. 10 от Кодекса на труда, въведен в началото на 1996 г., която не позволява на работодателите да освобождават работници поради придобито право на пенсия, до три години след датата на придобиването.

Още веднъж подчертаваме обаче, че това са мерки които евентуално ще бъдат предприети Венгрия. Пребив очакваното масово закриване на предприятия и освобождаване на лица в трудоспособна възраст, по-видимо на възрастовата граница ще задълбочи още повече проблема с безработицата.

Както и промените в други области на българското законодателство, така и тези в социалната сфера неминуемо ще доведат до намаляване на реалните доходи на населението. Основната причина е същата, която бе изтъкната по-горе - успоредно с ограничителните мерки, цените на българския пазар ще бъдат обвързани с тези на международния, като тази обвързаност ще касае единствено и само цените, но не и доходите.

5.4. Други изменения и нововъведения в действащото законодателство

Ратифицирането на Конвенциите, съгласно чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България, ги прави част от Вътрешното пра-

во страната и в случаи на колизия те имат над законите. Примитът на международното право днес е основополагащ принцип в конституционните системи на Всебиците западноевропейски държави и следва да се наложи и в нашето законодателство на практика. Върху него се градят съвременните концепции за общоевропейско единство и световен правен рег. На тази основа е създадена и самата Европейска икономическа общност. Асоциираното членство в нея също почива на принципа за приоритета на международноправните задължения. В този смисъл, ако съществуват подобни колизии, те ще бъдат до непосредствената необходимост от отмяна или изменение на противоречещия вътрешноправен акт, а по-скоро, следва приоритетно да се прилага съответната разпоредба от международния договор.

Приетите от Международната организация по труда (МОТ) конвенции в периода 1992-1995 г. се отнасят до основни конституционни права на българските граждани, а именно - правото на труп, съответното му гарантирано заплащане, осигуряване на безопасни и здравословни условия на труп, както и конкретната защита при нарушаването на тези права. Досега никой едно от действащите в този период правителства не е предложило на парламента тяхната ратификация.

Наложително е и КТ „Подкрепа“ многократно е настоявало да се ратифицира Конвенция 173 на МОТ за защита на вземанията на работници при фалит на работодателя.

Каква беше картина при първите фалити?

С приемането на Търговския закон, частта за несъстоятелност, законодателната власт постави работниците в неравностойно положение спрямо останалите кредитори на фалиращото предприятие. По този начин работниците имат минимални шансове да получат чрез съда своите заработка, но неплатени работни заплати, поради тежкото финансово състояние на повечето държавни предприятия. В по-редността на плащанията те са поставени едва на четвърто място.

Правителството пристъпи към ликвидация без достатъчна предварителна подготовка, без преговори със социалните партньори, без ратификация на Конвенция 173 на МОТ. Министерството на труда и социалните гръжи не създаваха условия за алтернативна заетост и за целенасочена преквалификация на засегнатите от ликвидациите.

Социалноосигурителната система нямаше финансова и организационна готовност да осигури адекватни обезщетения на освободени поради ликвидация. Беше игнорирано предложението на синдикатите за създаване на автономен национарен солидарен фонд, чрез който да се изплащат извесна част от възможните заплати на уволнените работници.

Ето защо е необходимо създаване на условия за допълнително доброволно осигуряване за безработица в т.ч. и специализиран фонд за защита вземанията на работниците при фалит на работодателя. Изгарядане на постоянно действаща система за преквалификация, финансирана от работодателите и работниците.

ВАЛУТНИЯТ БОРД В АРЖЕНТИНА

През април 1991 г. Аржентина въвеже режим на конвертируема парична единица. Накратко ще изброим причините, които заставиха националната изпълнителна власт да предложи законопроект за конвертируемостта на аustrala, който има за цел да предостави на Аржентина важен инструмент за осигуряването на нейното бъдеще - националната валута, която от своя страна да изпълнява функцията на мярка на стойността, средство за размяна и средство за натрупване на съкровище.

Пробългитечната нестабилност на аржентинската национална валута води началото си от преди повече от сто години. Във Вързка с първата голяма криза, съз Закон X 2.741 от 7 октомври 1890 г., се присънило към създаването на Конверсионна каса, чиято цел бе да гарантира стабилността и разплащателната сила на аржентинските парични знаци.

През 1899 г., с възприемането на конвертируемостта на песото като национална парична единица, започва най-пробългитечният период на парична стабилност. Първоначално със събъни решения, а по-късно и с договори, законови и регламентиращи норми се намерували огромно количество механизми за преизчисляване, актуализация или индексация на паричните задължения.

Всички механизми за индексация, се оказали несъвършени и неявлъни. До приемането на Декремт X 435/90, по отношение на данъчните задължения не е действала никаква форма на индексация за периода между тяхното възникване и плащане. Това е довело до влошаване на положението с данъчните постъпления в резултат на ускоряването на инфационния процес, който, от своя страна, се подхранвал от растяща дефицит на публичните финанси.

До приемането на законопроекта отсъстват механизми за автоматично актуализиране на заплатите за периода между тяхното заробване и изплащане. Поради тази причина тяхното намаление е пропорционално на увеличението на инфлацията, която се пригражава от изостряне на рецесията, предвид отбележаното глоболомно спадане на общото търсене в резултат на съкрашаване на покупателната способност на трудащите се.

Индексацията, инфлацията и наличието на дълбоки структурни проблеми, ускоряват покачването на цените. Вследствие на което се създават условия за хиперинфлация.

Поради изброяните причини в Аржентина се провежда цялостна реформа на законовия режим на националната валута, като се въвежда неината конвертируемост, за да се гарантира по-добре разплащателна ѝ сила на базата на стопроцентното ѝ осигуряване с наличен резерв. От дена, в който започва да действа конвертируемостта, отпадат всички механизми за инфекция, включително и тези, които са заложени в конвенции или съдебни актове, като се въвеждат необходимите реформи в основното законодателство, за да се гарантира на националната или чуждестранната валута функцията им да обслужват разплащанията, отслабена в миналото от тяхната деноминация. Новата валута, възникваща на основата на конвертируемостта, притежава, следователно, такава разплащателна сила, каквато е изразена номинално върху нея.

С проектзакона в Аржентина са решили гъвърпата въпроса в основното законодателство - Закона за обръщението на чуждестранните валути и акумулиране на лихвите към капитала. Чрез възприемането на принципа, че тези, които свободно са поели задължение в чуждестранна валута, трябва да го изпълняват като спазват договорените условия. По този начин се е решил и друг проблем, като се възприема и принципът за периодично капитализиране на натрупаните и неизплатени лихви. Двете решения са помогнали изключително много за възраждането на кредитите в страната - на кредити, които е бил крайно необходим за финансиране на преобразуванията, които изискват огромни усилия както от държавата, така и от частните предприятия.

ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА АРЖЕНТИНА ЗА КОНВЕРТИРУЕМОСТТА НА АУСТРАЛА

ГЛАВА I. За конвертируемостта на аустрала

- Член 1.** Обявява се конвертируемостта на аустрала срещу американски долар от 1 април 1991 година, в съотношение ДЕСЕТ ХИЛДАИ (10 000) АУСТРАЛИ за ДОЛАР, курс проработа, при условията, установени в настоящия закон.
- Член 2.** ЦЕНТРАЛНАТА БАНКА НА РЕПУБЛИКА АРЖЕНТИНА ще проработа исканата от нея валута за операции по конвертирането при установеното в предходния член съотношение, като се задължава да изтегли от обръщение получените при обмяната аустрали.
- Член 3.** ЦЕНТРАЛНАТА БАНКА НА РЕПУБЛИКА АРЖЕНТИНА може да закупува валута на пазарни цени, със собствени средства, за сметка и на пареходане на НАЦИОНАЛНОТО ПРАВИТЕЛСТВО или пускайки в обръщение необходимите за целта аустрали.
- Член 4.** Наличният резерв на ЦЕНТРАЛНАТА БАНКА НА РЕПУБЛИКА АРЖЕНТИНА в злато и чуждестранни валути във всеки момент трябва да е еквивалентен най-малко на СТО ПРОЦЕНТА (100%) от паричната база. Когато наличният резерв се влагат в депозити, други лихвени операции, или в национални или чуждестранни държавни ценни книжа, платими в злато, ценни метални, щатски долари или други валути с подобна разплащателна сила, неговото преизчисляване за целите на настоящия закон ще се извърши по пазарни стойности.
- Член 5.** ЦЕНТРАЛНАТА БАНКА НА РЕПУБЛИКА АРЖЕНТИНА трябва да внесе необходимите изменения в своя баланс и счетоводство, за да отрази общата сума, състава и вложението на наличния резерв, от една страна, и общата сума и състава на паричната база, от друга.
- Член 6.** Средствата, които съставляват споменатия в предходния член резерв, представляват общ залог на паричната база. Те не подлежат на запор и могат да се използват изключително за предвидените в настоящия закон цели. Паричната база се състои от наличните пари в обръщение плюс депозитите на финансите организации в ЦЕНТРАЛНАТА БАНКА НА РЕПУБЛИКА АРЖЕНТИНА по текуща сметка или по специални сметки.

ГЛАВА II. За обръщението на конвертируемия аустрал

- Член 7.** Дължникът, който има задължението да предаде определена сума в аустрали, изпълнява задължението си като предоставя в дена на изтичането на неговия срок номинално дължимото количество. При никакви обстоятелства не се допуска парична актиualизация, индексация във Вързка с промяна на цени, изменение на стойности или преизчисляване на дългове - каквато и да е причината, независимо дали има или няма закъснение на дължника - след 1 април 1991 година, когато влизат в сила конвертируемостта на аустрали. Отменят се законовите и регламентиращите разпоредби и стават неприложими договорите и конвенционни разпоредби, противоречещи на тук изложените постановки.
- Член 8.** Механизмите за парична актиualизация или преизчисляване на кредитни разпоредби в съдебни решения по отношение на суми, изразени в неконвертируеми аустрали, ще се прилагат само до 1 април 1991 година, като след този момент не се допускат нови преизчисления на подобни съображения.
- Член 9.** При всички правни отношения, възникнали преди конвертируемостта на аустрала, при които има висящи плащания от двете страни, или при продължаващ запор с периодични плащания и наредени плащания, цената, квотата или наемят, които се плащат за имущество, услуга или период след конвертируемостта, ще се определят чрез прилагане на механизмите, предвидени в закони, правилници или договори - освен в случаите, когато споменатото преизчисление надхърля с по-вече от **ДВАНАДЕСЕТ ПРОЦЕНТА (12%)** годишно това, кое то произтича от покачването на задължението, или месец май 1990 година и след това, и 1 април 1991 година - при условията, които ще определи регламентирането. В последния случай задължението на лицето, което трябва да плати паричната сума, ще бъде изплатено с количеството аустрали, съответстващо на актиualизацията във Вързка с покачването на щатския долар за посочения период, плюс още **ДВАНАДЕСЕТ ПРОЦЕНТА (12%)** годишно, при положение, че това не противоречи на първоначалните условия.
- Член 10.** От 1 април 1991 година се отменят всички законови или регламентиращи норми, които постановяват или разрешават индексация във Вързка с цени, парична актиualизация, изменение на

стойности, както и всяка друга форма на преизчисление на дългове, данъци, цени или тарифи на имущества или услуги. Тази отмяна е валидна и при съществуващи съдебни отношения и ситуации: законовите, регламентиращите, договорните или конвенционните клузи - включително и колективните трудови договори - от периода преди посочената дата могат да се прилагат или използват като причина за преизчисление на дължимите за плащане суми в аустрали само до 1 април 1991 година, когато влизат в сила конвертируемостта на аустрала.

Член 11. Изменят се чл. 617, чл. 619 и чл. 623 на Гражданския кодекс, които приемат следната редакция:

Член 617. В случай, че с акта, с който е поето задължението, е поставено условие да се предостави валута, която не е със законен курс в Републиката, задължението трябва да се счита като за предоставяне на парични суми.

Член 619. В случай, че задължението на дължника е било да предостави валута от определена разновидност, той изпълнява задължението като предоставя посочената разновидност в дена на изтичането на срока на задължението.

Член 623. Не се дължат лихви върху лихвите, освен при изрично договаряне, което да разрешава тяхното акумулиране към капитала при договорена от двете страни периодичност; или когато, след като е ликвидиран дългът с лихвите по съдебен път, съдият е наредил да се изплати полученната сума, а дължникът е закъснял с плащането. Ше бъдат валидни решенията за капитализиране на лихвите, базиращи се на периодичното покачване на пазарния лихвен процент.

Член 12. Като се има пред вид, че правният режим, който се прилага към аустрала преди и след неговата конвертируемост, е различен, той ще бъде считан за всички цели като нова парична единица. С оглед улесняването на тази гиференциация **НАЦИОНАЛНАТА ИЗПЪЛНИТЕЛНА ВЛАСТ** се упълномощава в бъдеще да замени наименоването и численото изражение на аустрала, като се спазва съотношението за конверсия, установено в член 1.

Член 13. Настоящият закон е с публичен характер. Никой не може да привежда като доказателство срещу него придобити неотменими права. Отменят се всяка друга разпоредба, противоречаща на постановеното в него.

Член 14. Настоящият закон да се доведе до знанието на **НАЦИОНАЛНАТА ИЗПЪЛНИТЕЛНА ВЛАСТ**.

ВАЛУТНИЯТ БОРД В ЛИТВА

Приемането на закони за въвеждане на Валутния борд в Литва се предхожда от Меморандум на Правителството на Република Литва и Международния валутен фонд, подписан през 1994 г., във връзка с въвеждането на валутен борд.

Предлагаме извадки от Меморандума.

КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА НА ДЕЙСТВИЕТО НА ВАЛУТНИЯ БОРД

Поддръжане на Валутния курс в условията на валутния борд

Настоящият разменен курс на равнище 1 лит = 0,25 USD ще бъде поддържан през целия период на разширеното споразумение при действие на валутния борд.

Покритие в условията на валутен борд

Банката на Литва ще осигурява не по-малко от 100 процента покритие с чуждестранни резерви на пасивите на Банката на Литва при действие на валутния борд в периода на разширеното споразумение.

Покритието с чуждестранни резерви ще състои от общите чуждестранни резерви на Банката на Литва, както е посочено в Апекс II, изразено в лити по официалния валутен курс на Банката на Литва. Пасивите на Банката на Литва при валутния борд ще обхващат автомобилни банкноти и монети в обращение, както и общите резерви депозити на банките в Банката на Литва, които са деноминирани в лити; кореспондентски сметки на търговските банки; депозитни сертификати и други задължения в лити към търговските банки на Банката на Литва; правителствени депозити; депозити на частния сектор и персонала; кореспондентски сметки на чуждестранни централни банки.

Задължителни резерви на банковата система

Ще бъде въведено изискване всички банки да държат резервните си депозити по сметка в Банката на Литва в размер на не по-малко от 10% от своите пасиви в местна и чуждестранна валута. Тяхната сума ще съставлява задължителните резервни депозити на банковата система. Депозитните агрегати, по отношение на които ще се изчисляват задължителните резерви на банковата система, ще се наричат по-нататък „задължителни пасиви“. Средното равнище на резервните депозити на банковата система за всеки период на държане на резерви ще се изчислява в края на всеки период на държането на резерви на базата на информация, осигурявана от Банката на Литва.

Банката на Литва няма да предоставя никакви нови кредити, освен на банки и то в количества, които не нарушават - изпълнението на критерия за оценка на дейността на валутния борд, изискващ пълно покритие на пасивите на валутния борд с чуждестранна резервна валута или - изпълнението на критерия, с който се уточняват минималните показатели за нетните резерви в чуждестранна валута.

Постигнатото на съответствие с критериите за оценка, дефинирани в този анекс, ще се наблюдава на основата на информация, която ще се предоставя ежемесечно от Банката на Литва. Данните ще се предоставят на Фонда В срок от 30 дни след края на всеки месец в периода на изпълнение на програмата.

ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА ЛИТВА ЗА НАДЕЖДНОСТТА НА ЛИТА от 17 март 1994 г.

Член 1. Осигуряване надеждността на лита

Литите, пуснати в обръщение от Банката на Литва, са напълно осигурени със златните наличности и резервите в конвертируема чуждестранна валута на Банката на Литва.

Член 2. Количество лити в обръщение

Банката на Литва гарантира, че общото количество на литите, пуснати в обръщение, по всяко време не надвишава съхраняваните в Банката на Литва златен запас (по пазарни цени) и резерв в конвертируема чуждестранна валута (по официалния курс на литата).

Общото количество на литите, пуснати в обръщение се състои от:

- 1) банкнотите и монетите, намиращи се в обръщение;
 - 2) количеството на държаните в Банката на Литва кредитни остатъци по сметките в лити на други банки и държатели на сметки;
 - 3) количеството ценни книжа на Банката на Литва и другите дългови инструменти, деноминирани в лити.
- Резервът от чуждестранна валута се състои от :
- 1) наличната конвертируема валута в Банката на Литва в банкноти и монети;
 - 2) количеството чуждестранна валута, намиращо се по кореспондентските сметки на Банката на Литва в чуждестранни банки и в Международния валутен фонд;

3) наличните в Банката на Литва дългови инструменти, деноминирани сертификати, облигации и други дългови ценни книжа, подлежащи на изплащане в чуждестранна валута.

Банката на Литва може да изменя общото количество на литите в обръщение само след съответно изменение на наличния златен запас и резерв в чуждестранна конвертируема валута.

Член 3. Официален курс на лита

Официалният курс на лита се установява спрямо избраната базова валута.

Базовата валута и официалният курс на лита се установяват и изменят от Правителството на Република Литва след съгласуване с Банката на Литва.

Член 4. Обмяна на лита

Банката на Литва гарантира със златния запас и резерва в чуждестранна конвертируема валута свободния обмен на посочените в т. 2 на член 2 лити срещу базова валута по официалния курс на лита на територията на Република Литва, а също и свободната обмяна на тази валута срещу лити.

Обмяната на друга чуждестранна валута срещу лити и на лити срещу тази валута на територията на Република Литва се осъществява по пазарния курс.

Банката на Литва установява за всички банки максималните размери на заплащането за обменните операции.

Търговските банки носят отговорност за неспазването на реда за осъществяване на обменните операции в съответствие със законите.

Член 5. Информация за лита

Банката на Литва не по-рядко от един път в месеца публикува в изданието „Валстийес Жинес“ информация за общото количество лити в обръщение, а също за наличния златен запас и резерв в чуждестранна конвертируема валута.

Член 6. Въвеждане на закона в действие

Настоящият закон се въвежда в действие от 1 април 1994 г.

Член 7. Законът на Банката на Литва и Статутът на Банката на Литва действат до приемането на новия Закон за Банката на Литва в степента, в която не противоречат на разпоредбите на настоящия закон.

ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА ЛИТВА
ЗА ВНАСЯНЕ НА ИЗМЕНЕНИЯ В ЧЛЕН 3 НА ЗАКОНА
НА РЕПУБЛИКА ЛИТВА ЗА НАДЕЖДНОСТТА НА ЛИТА
от 20 юли 1994 г.

В член 3 на Закона на Република Литва за надеждността на лита се внасят следните изменения и той придобива следната редакция:

Член 3. Официален курс на лита

Официалният курс на лита се установява спрямо избрана базова валута.

Базовата валута и официалният курс на лита се установяват от Банката на Литва след съгласуване с правителството на Република Литва.

Само в случай на извънредни обстоятелства, когато по-нататъшното запазване на установения курс на лита води до дестабилизация на националната икономика, Банката на Литва, след съгласуване с правителството на Република Литва, може да измени базовата валута и/или официалният курс на лита.

ВАЛУТНИЯТ БОРД В РЕПУБЛИКА ЕСТОНИЯ

ЗАКОН ЗА ВАЛУТАТА НА РЕПУБЛИКА ЕСТОНИЯ

Член 1. Парична еденица

Паричната еденица на Република Естония е естонската крона, която се дели на сто цента. Наличните пари в Естония са в обръщение във формата на банкноти и монети.

Член 2. Емисия

Правото на емисия и изваждане от обръщение на естонски крони принадлежи единствено на Банката на Естония. Банката на Естония определя номинала на банкнотите и монетите и техния дизайн.

Член 3. Законно платежно средство

Единственото законно платежно средство в Република Естония е естонската крона. Юридическите лица и гражданините, обитаващи Република Естония, имат право да използват други законни платежни средства, освен естонската крона, в разплащания помежду си.

**Член 5. Конвертируемост на естонската крона
в други валути**

Конвертируемостта на естонската крона в други валути се определя със закон. Условията и процедурите на обмяната на естонски крони в чуждестранни валути се определят от Банката на Естония.

**ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА ЕСТОНИЯ
ЗА СТАБИЛНОСТТА НА ЕСТОНСКАТА КРОНА**

Член 1. Стабилност за естонската крона

Естонската крона (pari в обръщение, пари по текущи сметки и по сметки с фиксирана дата) се емитира с пълно покритие от резервите на Банката на Естония в злато и конвертируема валута.

Член 2. Курс на естонската крона

Официалният курс на естонската крона се определя от Банката на Естония спрямо германската марка. Банката на Естония

ния няма право да девалвира естонската крона. Границата на техническо колебание на естонската крона е 3 %.

Член 3. Конвертируемост на естонската крона

Банката на Естония гарантира на територията на Република Естония свободна конвертируемост на естонската крона в чуждестранни конвертируеми валути за текущите нужди на клиентите, по официалния курс на Банката на Естония.

Член 4. Промяна на количеството пари в обръщение

Банката на Естония има право да промени количеството естонски крони в обръщение само в съответствие с изменението на своите резерви в злато и чуждестранна валута.

Член 5. Информация за стабилността на естонската крона

Банката на Естония, най-малко един път месечно, публикува информация за количеството на своите резерви в злато и конвертируема чуждестранна валута, както и за количеството естонски крони в обръщение.

Член 6. Влизане на закона в действие

Настоящият закон влеза в действие в деня на емисията на естонската крона.

ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА ЕСТОНИЯ ЗА ЧУЖДЕСТРАННАТА ВАЛУТА

Член 1. Понятието чуждестранна валута

Под „чуждестранна валута“ в настоящия закон се разбира валутата на която и да е друга държава.

Член 2. Регулиране обръщението на чуждестранната валута

/1/ Правилата за обръщението на чуждестранна валута обхващат всички сделки и операции, в които се използва чуждестранна валута или чийто резултат е изразен в чуждестранна валута.

/2/ Целта на регулирането на обръщението на чуждестранна валута е да бъдат гарантирани платежоспособността на Република Естония, стабилността на естонската крона и контролът върху държавните резерви в чуждестранна валута.

/3/ Условията за съхраняване, използване и обмяна на чуждестранна валута от юридически лица и граждани на Република

Естония /резиденти/ и от юридически лица и граждани на други държави /нерезиденти/ в Република Естония се определят от Банката на Естония.

Член 3. Ограничения за използване на чуждестранна валута

/1/ Чуждестранна валута може да се използва само при международни операции.

/2/ Правилата за износ и внос на чуждестранна валута се определят от Банката на Естония.

Член 4. Разплащания в чуждестранна валута

Разплащанията в каквато и да било чуждестранна валута се осъществяват чрез Банката на Естония, както и чрез банките и кредитните институции, оторизирани от Банката на Естония. За осъществяване на посреднически операции по разплащанията в чуждестранна валута е необходим лиценз от Банката на Естония.

Член 5. Чуждестранна валута, притежавана от граждани

/1/ Конвертируемата чуждестранна валута, получена от граждани в банка или депозирана по банкова сметка се конвертира от банката в естонски крони по официалния курс на Банката на Естония, валиден за деня на получаването или депозирането на чуждестранната валута.

/2/ На основата на молба, подадена от гражданина, Банката на Естония гарантира, в съответствие с установените от нея процедури, конвертируемостта на естонските крони в чуждестранна валута по официалния курс на Банката на Естония, валиден за деня, в който се осъществява размяната.

Член 6. Чуждестранна валута, притежавана от юридически лица

/1/ Конвертируемата чуждестранна валута, получена от юридически лица в банка или депозирана по банкова сметка, се конвертира от банката в естонски крони по официалния курс на Банката на Естония, валиден за деня на получаване или депозиране на чуждестранна валута.

/2/ Банката на Естония гарантира, че притежаваните от юридическото лице естонски крони ще бъдат конвертирани в чуждестранна валута, в случай че се касае за вносна сделка или други разплащания в чуждестранна валута, предвидени от закона. Размяната се осъществява по официалния курс на Банката на Естония.

Член 7. Трансфери на чуждестранна валута в Естония

/1/ На юридическите лица - резиденти, е разрешено да откриват сметка в чуждестранна валута в чуждестранна банка само с разрешение на Банката на Естония.

/2/ Юридическото лице - резидент, е задължено да прехвърли в Република Естония придобитата от него в чужбина конвертируема чуждестранна валута не по-късно от градуса след превеждането на чуждестранна валута на юридическото лице, преедена в Република Естония, се конвертира в естонски крони от търговска банка по курс, определян от нея и валиден 8 дена на постъпване на чуждестранната валута.

/3/ Банката на Естония има право да удавлява срока, споменат в параграф 2 на настоящия член, в съответствие с определящите от нея срокове.

/4/ Юридическите лица имат право, с разрешение и при условия, определяни от Банката на Естония, да откриват сметки в чуждестранна конвертируема валута за осъществяване на международни сделки в банки, оторизирани от Банката на Естония.

Член 8. Получаване на чуждестранни заеми и отпускане на кредит на други страни

/1/ Договори за получаване на чуждестранни заеми и за отпускане на кредити на други страни трябва предварително да се регистрират в Банката на Естония.

/2/ Договорите за получаване на чуждестранни заеми и за отпускане на кредити на други страни, които не са регистрирани в Банката на Естония, са небалидни.

Член 9. Движение на капитали

/1/ Свободно се осъществява износът на чуждестранен капитал, инвестиран в Република Естония в чуждестранна валута, както на получението от него гибиденти.

/2/ Процедурите за другите форми на движение на капитал, както и за регулиране на инвестициите на капитал от юридически лица от Република Естония в други страни, се установяват от Банката на Естония със съгласието на Правителството на Република Естония.

Член 10. Отчетност и информация

За осъществяване на функциите си по регулиране на обръщението на чуждестранна валута, Банката на Естония има право да изисква съответните данни, документация и информа-

ция от юридическите лица - резиденти, както и да въвежда правила за отчетност, предвидени в закононапислостта.

Член 11. Сделки в неконвертируема чуждестранна валута

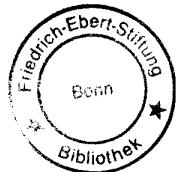
Банката на Естония има право да утвърждава специални процедури за международни операции в неконвертируема валута, в случай че Република Естония не е сключила договор, цялостно регулиращ външните разплащателни отношения със страната, използваща тази валута.

Член 12. Сделки със скъпоценни камъни и метали

Правилата за осъществяване на операции със скъпоценни камъни и метали се установяват от правителството на Република Естония със съгласието на Банката на Естония.

Член 13. Влизане на закона в сила

Настоящият закон влизга в сила в деня на емитиране на естонската крона.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ 3

ПЪРВА ЧАСТ

МАКРОИКОНОМИЧЕСКАТА СИТУАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ И ПЪТИШАТА ЗА ФИНАНСОВА СТАБИЛИЗАЦИЯ

1. Икономическата ситуация в България	5
2. Брутен вътрешен продукт	7
3. Инфлация	11
4. Доходи	14
5. Инвестиции	16
6. Заетост и безработица	20
7. Централна банка и финансиране на бюджетния дефицит	24
7.1. Функции на парите	24
7.2. Стабилност и надеждност на националната валута	25
7.3. Надеждност и валутен курс	25
7.4. Валутен контрол и конвенцируемост	26
7.5. БНБ и финансиране на бюджетния дефицит.....	26

ВТОРА ЧАСТ

СИСТЕМНИ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ВАЛУТНИЯ БОРД И ЦЕНТРАЛНАТА БАНКА

1. Пътят на България към валутния борд	29
2. Съвръжателни характеристики на валутния борд	30
3. Как работи валутният борд?	32
4. Плюсове и минуси на валутния борд	33
5. Основни последици от въвеждането на валутен борд в България	36

ПРОМЕННИТЕ В НОРМАТИВНИТЕ АКТОВЕ В СОЦИАЛНАТА СФЕРА ПРИ ДЕЙСТВИЕТО НА ВАЛУТЕН БОРД

1. Исторически преглед на законодателното уреждане на валутния борд	53
2. Сравнителноправен обзор на различните модели на валутен борд	54

2.1. Класически модел валутен борд	54
2.2. „Квазивалутен“ борд	55
3. Кратък анализ на положителните и отрицателните ефекти от функционирането на валутния борд и съответните законодателни реакции	57
4. Българският модел на валутен борд	58
4.1. Нов закон или изменения в действащото законодателство	58
4.2. „Твърг“ или „мек“ валутен борд – за и против	60
4.3. Необходимото начало и неговите перспективи	61
4.4. Алтернативите на борда	62
4.5. Въпросът за суверинитета	62
5. Отражението от въвеждането на валутен борд върху действащото законодателство	63
5.1. Необходимите промени във финансовоото законодателство	63
5.2. Необходимите промени в трудовото законодателство	64
5.3. Промените в социалната сфера и осигуряването	67
5.4. Други изменения и нововъведения в действащото законодателство	71

ПРИЛОЖЕНИЯ

ВАЛУТНИЯТ БОРД В АРЖЕНТИНА	75
ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА АРЖЕНТИНА ЗА КОНВЕРТИРУЕМОСТТА НА АУСТРАЛА	77
ВАЛУТНИЯТ БОРД В ЛИТВА	81
ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА ЛИТВА ЗА НАДЕЖНОСТТА НА ЛИТА от март 1994 г.	82
ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА ЛИТВА ЗА ВНАСЯНЕ НА ИЗМЕНЕНИЯ В ЧЛЕН 3 НА ЗАКОНА НА РЕПУБЛИКА ЛИТВА ЗА НАДЕЖНОСТТА НА ЛИТА от 20 юли 1994 г.	84
ВАЛУТНИЯТ БОРД В РЕПУБЛИКА ЕСТОНИЯ	85
ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА ЕСТОНИЯ ЗА СТАБИЛНОСТТА НА ЕСТОНСКАТА КРОНА	85
ЗАКОН НА РЕПУБЛИКА ЕСТОНИЯ ЗА ЧУЖДЕСТРАННАТА ВАЛУТА	86